

K PRAVDI ZA CANKARJEVO PODOBO

Ob zaključku Cankarjevih zbranih spisov, a deloma že poprej se je v naših revijah vnela precej strastna polemika, predvsem o vprašanju glede pisatelja kot človeka. O tem pričajo poleg nekaterih krajših sestavkov zlasti spisi Josipa Vidmarja »Vprašanje Cankarjevega nazora« (LZ, 1932, 533), Iva Brnčiča »Za Cankarjevo podobo« (LZ, 1937, 230) in Dušana Kermavnerja »K pravdi za Cankarja« (Sodobnost, 1938, 510). Že naslovi navedenih razprav nam povedo, da pri tem ni šlo toliko za vprašanje Cankarjeve umetnosti, ampak je bila ta polemika — po besedah zadnjega izmed imenovanih avtorjev — samo »pravda za Cankarjevo svetovno naziranje in družbeno-politično ideologijo« (o. m.). Isti pisec priznava tudi, da je bila »izhodišče pravde prav analiza Cankarjeve idejnosti«, kakor jo je podal v svojih uvodih urednik pisateljevih zbranih spisov Izidor Cankar. In res se vse polemike v nemajhni meri obračajo ravno zoper njegovo tolmačenje Cankarjeve osebnosti, čeprav se je »nekakšna predigra« tega spora »odigrala (že) ob prvi obletnici Cankarjeve smrti med dr. J. C. Oblakom in dr. Ivanom Tavčarjem« (Kermavner, o. m.).¹

Zategadelj smo menda upravičeni, da si najpoprej ogledamo, kakšno stališče je zavzel do idejnosti Ivana Cankarja urednik njegovih zbranih spisov. Izidor Cankar sicer razpravlja o tem, kakšne idejne sestavine razodevajo dela Ivana Cankarja, skorajda v vsakem uvodu posebej, vendarle pa je svoje stališče najtočneje formuliral v naslednjih besedah: »Mnogi bi hoteli gledati Ivana Cankarja enostavnega, prozornega in doslednega kot napisan program in kot izgotovljen program porabnega v lastnih idejnih dvomih in bojih ter dnevnih potrebah in mukah našega narodnega življenja. A Ivan Cankar ni tak; ne moremo ga vtakniti v nobenega izmed idejnih okvirov tedanjega ali sedanjega marxizma, naprednjaštva ali katolištva, če nočemo potvarjati zgodovinske resnice in sile storiti ali onim idejnim okvirom ali pesniku.« (ZS, XIII. zv., V.) Kdor koli pozna Cankarjeve spise in gleda nanje brez predsodkov, bo moral priznati, da je urednik vprašanje Cankarjevega nazora objektivno naslonil na dokumentaričen biografski in umetniški material. S tem kajpada ni rečeno, da Izidorju Cankarju ni mogoče v ničemer

¹ Prim. J. C. Oblak: Krpanova kobila. Literarna debata ob obletnici Cankarjeve smrti, Ljubljana 1920.

ugovarjati, ali pa da bi bilo njegovo delo vseskozi popolno. Tako sem na primer tudi sam že ugotovil, da je nekoliko nejasno in po mojem mnenju korekture potrebno mesto, kjer urednik govori o razmerju Ivana Cankarja do konfesije (DS, 1935, 446). Pa saj priznavajo uredniku zbranih spisov velike zasluge pri razlaganju pojava, kakršnega pomeni v našem duhovnem in družbenem življenju Ivan Cankar, tudi drugi, tako Josip Vidmar, ki so mu njegovi uvodi v tem pogledu »važen začetek«, in Ivo Brnčić, ki mu priznava »resno prizadevanje« in »ogromnost opravljenega posla«. Prav zato so me njuni ugovori v zvezi z nekaterimi drugimi še posebej zanimali. Poglejmo, kakšni so!

Upoštevaloč njihove zaključke že vnaprej lahko povem, da me je presenetilo zlasti dvoje: prvič to, kako v tej pravdi »vsak svojo vedno goni«, in drugič to, da se vsi strinjajo zlasti v enem: kako bi ovrgli urednikovo razlago pisateljevega religioznega nazora. To poudarjam zaradi tega, ker vsi očitajo Izidorju Cankanju subjektivno gledanje, medtem ko naj bi bile njihove razlage objektivne in celo kar »znanstvene«, dasi vsakdo izmed njih slednjič vendarle reklamira Cankarja za tisti nazor, ki ga izpoveduje sam. Tako je na primer Josipu Vidmarju Ivan Cankar »svoboden in napreden um«, medtem ko je ostalim marksist oziroma socialist v toliko odtenkih, kolikor jih predstavljajo pisci sami. To je očitno in presenetljivo tem bolj, ker vsi ti avtorji očitajo Izidorju Cankanju, deloma celo s komaj opravičljivimi in že kar žaljivimi izrazi pristranost, čeprav bomo videli, da je njegovo stališče ne samo veliko bolj širokosrčno, marveč tudi neprimerno bolj v skladu z dejstvi.

Da se pokaže polemika ne samo v svojih vsebinskih zaključkih, ampak tudi po svojem načinu, naj opozorim najprej na splošne očitke, s katerimi so imenovani pisci navalili na urednika Cankarjevih zbranih spisov. Pripominjam, da gre predvsem za njegovo razlaganje pisateljevega odnosa do socializma in katolicizma. Toda medtem ko je prvo tarča zlasti marksistom, se zaletavajo v drugo oboji, svobodoumniki kakor marksisti, pri čemer je zanimivo to, da se ti in oni nazivajo »naprednjake«. Zato, ker je urednik imenoval Cankarja katoličana, čeprav z individualno omejitvijo, imenuje Josip Vidmar njegovo trditev »pristrastno in nestrpno« ter mu tudi glede tozadevnih dejstev, na primer prejema zakramentov v Sarajevu, očita »krivo poudarjanje in napačno tolmačenje«. Še mnogo hujši, tu in tam kar predrzno fanatični so izpadi Iva Brnčića, ki glede na mesta, kjer urednik razpravlja o Cankarjevem odnosu do katolištva in še posebej na mesta, kjer je govora o marksizmu, očita Izidorju Cankanju in tistim, ki so njegovega mnenja, nič manj kakor: nezavedno ali zavedno potvarjanje in prikrojevanje v posebne namene, najbolj tvegane rezultate, misionarsko kampanjo za katoliško monopolizacijo Ivana Cankarja, posmrtno po-

katoličevanje Ivana Cankarja, iznajdba o Cankarjevem katolištvu, umetno napihnjene dokaze, dvomljive postopke, kukavičje jajce (hipoteze o marksizmu), nasilna dejanja, dvomljivo objektivnost, fiksno idejo, demagogijo, prave pravcate potvorbe, neznanje oziroma namerno in zavedno potvarjanje, pretiravanje, škodoželjno in tendenčno navajanje Cankarjevih izrazov (!), nasilje nad Cankarjem, pristransko in tendenčno ravnanje z gradivom, aprioristično in nepsihološko presojanje Cankarjeve osebnosti, skratka pregrehe, zaradi katerih slednjič urednika ošiba za — cenzorja. To so kajpada tako hudi očitki, da bi spričo njih pričakovali, da nam bo njih avtor podal kaj bolj prepričljivo podobo pisatelja, kakor pa nam jo je v svojih uvodih pokazal Izidor Cankar. Toda razen nekaterih posrečenih pripomb in tehtnih novih osvetljav je poglobitna vsebina njegovega spisa dokazovanje, da je bil Ivan Cankar socialist, dasi »po vseh svojih umetniških dejanjih in po svoji celotni življenjski liniji ni bil v polnem pomenu besede marksist«.

Priznam, da nobenemu izmed imenovanih spisov ni mogoče odrekati pomembnih misli, izmed katerih so nekatere celo važne dopolnitve pisateljeve duhovne in družbeno politične podobe mimo tiste, kakor jo poznamo iz uvoda k Cankarjevim zbranim spisom. Kolikor je potrebno, bom v nadaljnjem nanje tudi opozoril, čeprav me bo v prvi vrsti zanimalo osrednje vprašanje spora, za katerega gre in ki sem ga nakazal že v začetku. Pač pa bom pri tem upošteval razen omenjenih še nekatere izjave, ki so v zvezi z našim vprašanjem.

Kakor je bilo že omenjeno, se je tako imenovana pravda za Cankarjevo podobo omejila v bistvu na vprašanje glede Cankarjevega nazora. Kajti dandanes menda ni med nami nikogar več, ki bi dvomil o njegovem umetniškem pomenu, katerega so skušali nekateri še v prvih letih po vojni vsaj zmanjšati, če že ne osporavati. Prav zaradi tega naj na prvem mestu navedem čudno izjavo Mirka Javornika, ki je v »Srečanju s Cankarjem« (DS, 1939, 23) še za dvajsetletnico pisateljeve smrti pogreval nevzdržno tezo, češ da je bil Ivan Cankar »samo« umetnik in »nič drugega«. To omenjam prav za prav le kot protiprimer spreadaj omenjene »pravde« in kot zgled zapoznelega artističnega gledanja na pisatelja. Ni pa mi treba ponovno navajati nešteti avtorjevih izjav, ki jasno pričajo, da je stal Ivan Cankar tudi kot umetnik v »areni življenja«, saj sem storil to že ob petnajsti obletnici pisateljeve smrti v sestavku »Domovina, glej človek!« (DS 1934, 1.)

Če sedaj vzporedimo trditve in zaključke ostalih udeležencev debate o Cankarjevi opredeljenosti, kakšno sliko dobimo? Prvi, ki se je oglasil zoper urednika njegovih zbranih spisov, je bil Josip Vidmar s člankom »Vprašanje Cankarjevega na-

zora« (o. m.). Značilno zanj je, da so mu urednikova negativna izvajanja glede pisateljevega odnosa do marksizma »prepričevalno podprta«, tako da je njegova razlaga »jasna in pravilna podoba Cankarjevega odnosa do socializma«. Kakor bomo pozneje videli, se njegovo mnenje o tem temeljito razlikuje od naziranja marksistov, ki jih je prav ta razlaga najhuje razkačila, čeprav se — vsaj nekateri — strinjajo z Vidmarjem glede njegove kritike Cankarjevega odnosa do katolicizma oziroma urednikove razlage tega odnosa. Kar zadeva katolištvo, Josip Vidmar sicer ne mara tajiti nekaterih dejstev iz Cankarjevega življenja, kakor tudi ne nekaterih njegovih izjav o katolištvu, vendar se mu vse to zdi »nepomembno« in uredniku, ki drugače misli, očita krivo poudarjanje in napačno tolmačenje. Kajti »če je Ivan Cankar zatrjeval, da je katoličan, mi s tem povedal o sebi ničesar resničnega«. Nasprotno pa naj bi bilo resnično to, kar trdi Josip Vidmar. In ta pravi, da **Ivan Cankar ni bil katoličan** »v nobeni sferi (ne v duhovni ne v politični) in nikakor«. Kajti Ivan Cankar je bil — prav tako kakor on in vsi izredni duhovi — »v najočitnejšem pomenu besede napreden svobodoumnik, obdarjen s tisto prvobitno naprednostjo, ki goni kolesje človeških kultur, ki je starejša, kakor sta katolištvo in marksizem, in ki bo tudi oba preživela«. Kljub temu pa je pripadal tudi socializmu, a »le deloma, samo kot političen človek in še kot človek, ki z občutljivim in pravičnim srcem ve za krivični in nečloveški red v družbi«.

Kolikor razume Josip Vidmar svobodoumnost v smislu tistega imperativa, po katerem slehernik »svobodno in iskreno išče« resnico ter odklanja »prisilno vero bodisi v duha bodisi v materijo«, mu moramo kajpada priznati, da zagovarja pravilno stališče, ki pa ne velja samo za Ivana Cankarja. Toda s tem je označen le pisateljev odnos do resnice, ni pa s tem pojasnjen njegov svetovni nazor. Zlasti se je Josipu Vidmarju s tem popolnoma ponesrečil negativni dokaz, češ da Ivan Cankar zaradi tega ni mogel biti katoličan. Odveč pa bi bilo navajati skrajno odklonilne pisateljeve izjave o liberalizmu, bodisi o njegovem družbeno-političnem pomenu, bodisi o njegovih metafizičnih osnovah. Dušan Kermavner celó meni, da gre pri vprašanju glede Cankarjeve idejnosti dejansko samo za to, »kakšen pomen ima zanjo socializem in kako je z njegovim priznavanjem katolištva« (o. m. 511).

Že to nam pokaže velikanski razloček med podobo Cankarjevega nazora, kakor nam jo podaja predstavnik tako imenovane svobodomiselnosti, pa med podobo, kakor nam jo skušajo naslikati socialisti najrazličnejših smeri. Do precej drugačnih rezultatov kakor Vidmar je prišel na primer že Ivo Brnčić, ki v svoji razpravi »Za Cankarjevo podobo« (o. m.) sicer popolnoma pritrjuje Vidmarjevemu mnenju glede Cankarjevega ka-

tolištva ter se strinja z njim tudi v tem, da je »manj važna za nas njegova resnica kot taka, kakor pa gesta njegovega življenja«, čeprav mu le-ta vendarle ni samo »nekam nedoločena gesta svobodnega duha«, kakor Vidmarju. Brnčič skuša razložiti Cankarjev pojav predvsem iz družbenih osnov in ugovarja zlasti urednikovemu pojmovanju marksizma. To je seveda, pravi Brnčič, napačen in potvorjen »marxizem«. In če urednik »primerja Cankarja s to in takšno svojo redakcijo marksizma, je razumljivo, da mu je lahko doseči tisto, kar se je doseči namenil«, namreč dokazati, da Ivan Cankar ni bil marksist. Kaj je potem takem bil? Na to vprašanje nam odgovarja Brnčič takole: »Kakor ni bil Cankar kljub vsem urednikovim argumentom in pretiravanjem nikoli katoličan, tako je tudi gotovo, da po vseh svojih umetniških dejanjih in po svoji celotni življenjski liniji ni bil v polnem pomenu besede marksist. Toda naj bi bil Cankar osebno kar koli (podčrtal jaz), objektivno je bila njegova vloga v razvoju socializma na Slovenskem vseskozi aktivna in pozitivna.« K temu dodaja: »Pri tem je docela nepomembno, v kolikšni meri se je Cankar ukvarjal s kabinet-skim preučevanjem Marxove ekonomije. Važno je predvsem dejstvo, da je sprejel marksizem kot nazor o družbi in zgodovinskem dogajanju, to je: kot socializem, pri čemer je popolnoma odveč, ločiti njegov 'marxizem' od njegovega 'socializma', kakor je to v praksi storil urednik«; vendar Brnčič ne more osporavati, češ da urednik »dejstva Cankarjeve socialistične usmerjenosti ne taji«. Spričo tega se nam vsiljuje vprašanje: kdo ima bolj prav, ali urednik, ki razlikuje med marksizmom in socializmom, ali Brnčič, ki očitno istoveti oboje. Ali res ni mogoče biti socialist (in celo dialektik), ne da bi bil marksist?

Tako vsaj mislim ne samo jaz, ampak tudi socialist Branko Rudolf, ki je v polemiki »Plamenac contra Cankar« (Sodobnost, 1938, 180) priznal: »Mogoče je sicer, da dialektik ni marksist, popolnoma nemogoče pa je, da bi marksist ne bil dialektik.« Toda to le mimogrede. Važnejša je njegova ugotovitev glede Cankarjevega socializma. Takole pravi: »Pri nas v Sloveniji (ni še) noben resen človek trdil,« da bi bil Cankar marksist. »Cankar je bil tudi kristjan, vsaj pretežni del svojega življenja, toda njegovo krščanstvo je bilo posebne vrste. Opisoval je Kristusa, kako hodi v rdeči halji pred množicami (Za križem). V glavnem je imel pač ideje tedanjih slovenskih socialnih demokratov (Dermota, Prepeluh, Lončar itd.),² čeprav je bil mogoče v nekaterih stvareh malo bolj radikalen. Bil je torej socialist-non-marksist (kakor na primer v Angliji fabijci). Njegovo sočutje z izobčenci — lumpenproletarci, z otroki (»Hiša Marije pomočnice«) ali živalmi (»Tuje življenje«) nima prav nobene razredne

² Kakor je znano, so se mnogi izmed teh vrnili h katoliški veri.

zavedne barve in vendar vsebuje vse polno obtožb, vendar dviga Cankar v teh in v drugih delih tako odločno svoj glas za ponižane in razžaljene, vendar daje končno v svojih delih (»Bela krizantema« i. dr.) take izjave sousmeritve z delavskim gibanjem (podčrtal jaz), da ga delavci (podčrtal jaz) po pravici imajo za svojega. Seveda ostaja Cankar tudi tukaj precej dosleden individualist.«

S tem v zvezi je zanimivo tudi to, kar je »O Cankarjevem svetovnem nazoru« napisal A. V. (Sodobnost, 1937, 422). Po njem je pisateljev nazor »protisloven«, v čemer se ujema z urednikom zbranih spisov; toda »ako govorimo o Cankarjevem svetovnem nazoru, moramo imeti pred očmi ves kompleks njegovih idej, poleg tega pa tudi ta kompleks v njegovi evoluciji«. Nadalje izreja: »Včasih se diskutira o tem, ali je Cankarjev socializem istoveten z marksizmom ali ne. Tako zastavljeno vprašanje je že apriori napačno... Ako bi bil Cankar stoodstoten marksist, bi se že s tem izločil iz okvira slovenskega kulturnega in miselnega razvoja, za katerega so bile tedaj ideje angleške politične ekonomije, francoskega socializma in nemške klasične filozofije, ki so utrle pot marksizmu, še knjiga z devetimi pečati.« Tudi A. V. ne taji religioznega elementa v Cankarjevi duševnosti, a ga površno in malo prepričljivo označi za »nekak estetski panteizem«, proti čemur ne govori samo Cankarjeva izjava o »omlednem panteizmu«, ampak še mnogo bolj njegove neposredne religiozne izjave, o čemer pa pozneje. Tako je naposled tudi A. V. »Cankarjev svetovni nazor... v osnovi vendarle socializem«.

S podobnimi pridržki govori o Cankarju-marksistu tudi A. Poljanec, čigar članek »Ivan Cankar in slovensko delavsko gibanje« (Sodobnost, 1939, 553) bi prav tako lahko prišteli v vrsto ugovorov, ki so jih proti uredniku zbranih spisov objavili »napredni literati«, s čimer avtor označuje menda predvsem socialistične pisce. A. Poljanec, ki se v prvi vrsti obrača zoper Plamenca, takole formulira Cankarjev odnos do marksizma: »Če v marksistu gledamo človeka, ki sprejema Marxovo teorijo razrednega boja

če v marksistu ne gledamo ozko-srčnega talmudista, potem je bil Cankar marksist, ki je med svojimi slovenskimi sodobniki najgloblje dojel duh(a) marksizma in v tem duhu reševal mnoge probleme.« Na drugem mestu pa se izraža še previdneje: »Politika, ki jo je na Slovenskem prvi zastopal Ivan Cankar, danes zmaga v slovenskem delavskem gibanju in slovenski proletarijat se danes bolj ko kdaj zaveda, da Cankar pripada njemu.« To je vse lepo in prav. Toda kakor je ta trditev točna, kolikor zadeva Cankarjevo stališče do delavskega stanu, tako je napačna, če naj bo mišljena kot dokaz za njegov marksizem. Od kdaj pa sta marksizem in proletarijat istovetna pojma? Ne pozablajmo, da je Ivan Cankar

na čelu proletarskih trum videl Kristusa, ki vero vanj ravno marksisti razglašajo za »opij«.

Namenoma sem prikazal vsa ta mnenja zapovrstjo, da se tem laže vidi tisto, kar sem bil poudaril že spredaj: Kako se tudi ta, po lastni hvali z orožjem »sodobne znanosti« opremljena tolmačenja Cankarjevega nazora ne le pobijajo med seboj, ampak nam zvečine tudi jasneje prikazujejo podobo pisateljev, kakor pa resnico Ivana Cankarja. Mnogi izmed omenjenih spisov niti ne morejo prikriti propagandističnega značaja in človek se v resnici čudi, kako morejo njihovi avtorji očitati uredniku zbranih spisov pristranost, neobjektivnost in celo nasilje nad pisateljem v tem smislu, da bi ga hotel »monopolizirati« za določeni, recimo lastni nazor, kljub temu, da skuša razumeti vse sestavine njegove osebnosti. Koliko sprejemljivejše je tako stališče kakor pa ravnanje tistih, ki »v pesnika zanašajo stvari, ki bi jih v njem želeli najti, a jih ni, ali pa hočejo izdisputirati iz njega vse, kar jim ni po volji, ali česar ne razumejo«.

In tako prihajam slednjič do morebiti najbolj stvarno, čeprav nič manj enostransko napisanega ugovora Dušana Kermavnerja, ki je v »Sodobnosti« (1938, 510) priobčil daljši članek z naslovom »K pravdi za Cankarja«. Na to, da se Kermavner zelo loči na primer od Vidmarja, sem bil že opozoril. Tako noče nič slišati o njegovem pojmovanju svobodoumnosti kot večne smeri velikih duhov, kajti zanj je odločilno dejstvo, da je Ivan Cankar docela negativno vrednotil konkretni slovenski liberalizem. Že tu se nam razodene osnova Kermavnerjevega gledanja na vprašanje Cankarjevega nazora. Značilno zanj je, da pojmuje življenje zgolj sociološko in razlaga zato tudi človeka izključno kot produkt družbenega razvoja. A to je hkrati njegova vrlina in napaka. Kakor ne čuti tistega globljega pojmovanja svobodoumnosti, ki ga moramo Vidmarju v nasprotju z vsakdanjim liberalizmom vendarle priznati, tako tudi nima posluha in čuta za najbistvenejša vprašanja katoliškega verovanja, kateremu je sicer mnogo pravičnejši kakor njegov svobodoumni nasprotnik.

Po omenjeni sociološki metodi presoja Dušan Kermavner Cankarja le v zvezi s tako imenovano družbeno-politično zgodovino in vprašanje njegovega nazora mu je isto kot ugotovitev njegove strankarske opredeljenosti in odnosa do tako imenovanih »taborov« v našem javnem, kulturnem in političnem življenju. Ivan Cankar je stal v socialističnem taboru, v katerem pa je prav za njegovega življenja prišlo do pomembnega preloma. Pripadniki socialistične misli na Slovenskem so do tega preloma »povsem negativno vrednotili katoliški tabor, gledali v njem težišče družbene reakcije in poglavitnega krivca slovenske zaostalosti«, medtem ko so se s »kompromisarskim, nedoslednim in plitvim liberalizmom kljub vsemu nekako vezali v protiklerikalnem boju«. Po prelomu pa so »povsem negativno vrednotili

liberalni tabor, v katoliškem pa so odkrili tudi nekaj družbene progresivnosti«. Kakor za druge, tako je značilna ta preorientacija tudi za Ivana Cankarja. Njegova miselna pot je bila po Kermavnerju tale: Katoliški tabor se je s Krekovim nastopom približal ljudstvu in njegovim socialnim težnjam; v njegovem demokratizmu je tudi nekaj pozitivnega; krščansko svetovno naziranje, ki je »religija ljudstva«, torej ni absolutna ovira progresivne družbene aktivnosti, na katero nimajo monopola svobodomisleci; da svobodomiselnost sama te progresivnosti še ne vsebuje, dokazuje slovenski liberalizem.

Pri Cankarjevem »katolištvu« gre torej samo za »realno, objektivno vrednotenje katoliškega gibanja in spoštovanje verstva velikega dela, večine slovenskega ljudstva«. Okvir mišljenja in čustvovanja tega ljudstva je religiozen, krščanski. Te realnosti da Cankar ni nikoli preziral. Ker je Cankar s srcem in umom objemal to ljudstvo, kako naj bi ne bil — tako se vprašuje Kermavner — upošteval in si prizadeval razumeti njegovo mišljenje in čustvovanje, ki mu je dajalo obliko njegovo izročeno verstvo? (Pa ne, da bi hotel reči, češ da so potemtakem tisti socialisti, ki ne spoštujejo verstva — protinarodni?) Tako se v tej točki vendarle ujema z Josipom Vidmarjem, ki je prav tako omejil Cankarjev odnos do katolištva s trditvijo, češ da je Cankar »katolištvo samo priznaval kot naravno dejstvo v življenju svojega naroda«, ne da bi bil sam katoličan. Kajpada ni nič bolj naivnega kakor ta Vidmarjeva trditev. Le čemu je potemtakem sploh nastalo vprašanje glede pisateljevega katolištva? (Zakaj ne pride nikomur na misel, da bi imenoval katoličana na primer A. T. Linhart ali pa Aškerca, čeprav bi bila za »pokatoličevalce« nedvomno prav tako dragocena pridobitev?) Katolištvo kot »naravno dejstvo« vendarle priznava vsakdo, kakor priznava vsakdo na primer dejstvo liberalizma ali pa socializma. Kermavner je vsaj skušal to »upoštevanje in razumevanje« utemeljiti. Koliko stvarnejša je Kermavnerjeva razlaga mimo Kraigherjeve neokusnosti, češ da je Cankarja »k toleranci do katolištva gnala kruta življenjska skrb za vsakdanji kruh in bore honorarje« in to da je »tudi vse, v čemer je tičala njegova verska regeneracija«! Kljub temu pa je Kermavnerjev končni sklep, da je stal Ivan Cankar do konca v »socialističnem taboru«, kajti le tako se zdi po njegovem mogoče, da je ostalo Cankarjevo »socialistično naziranje... enotno in celotno«. Da bi mogel biti nekdo socialist, a kljub temu veren človek, kaj takega mu niti na misel ne pride, dasi ve, da so se nekateri Cankarjevi najožji sodelavci iz socialističnih vrst v religioznem pogledu priznali h katolištvu.

Prav tu pa smo sedaj dospeli do jedra pravde za Cankarjevo svetovno naziranje. Kljub temu, da pomeni Kermavnerjev vidik važno dopolnilo zgolj ideološkega razlaganja Cankarjevega po-

java in pomembno osvetlitev njegove analize, posebno kolikor gre za pisateljev odnos do raznih gibanj v našem narodnem občestvu, je treba vendarle označiti njegovo gledanje za pomamjkljivo. Pisatelj nam je resda odgovoril na vprašanje, koliko in zakaj je Ivan Cankar pozitivno vrednotil tako imenovani katoliški tabor, zlasti v njegovem družbenem prizadevanju. Toda ali je sicer res samo »priznaval« katolištvo, ali pa se je morebiti tudi sam priznaval h katolištvu, na to vprašanje je odgovoril po mojem mnenju napačno in v nasprotju z dejstvi. Kljub medsebojni povezanosti namreč ni mogoče isto-
 vetiti pojma »tabor« in »nazor«, niti če mislimo na ideologijo niti če gre za osebno človekovo naziranje. Dejstvo, da nekdo »stoji izven tabora« katoličanov, zlasti če nam je pod »taborom« razumeti bodisi stranko ali neko časovno družbeno-politično gibanje, še nikakor ni zanikanje njegovega katolištva. Ali ni včasih celo tako, da človek prav zaradi svoje vere, ki terja od njega predvsem notranjo iskrenost in zvestobo do resnice, ne more in noče hoditi po potih, na katera tu in tam zaide religiozna družba, oziroma bolje družba vernikov? Kar zadeva Ivana Cankarja, je treba predvsem ugotoviti njegovo osebno voljo do katoliškega verovanja. V znani izpovedi je namreč dejal: »Ker sem Slovenec, sem katoličan« — pri čemer je osebni poudarek tako očit, da ga more tajiti le nekdo, ki mu ne gre za resnico. Da Ivanu Cankarju ni šlo samo za »spoštovanje« verstva, ampak za resnično osebno verovanje, izpričuje med drugim nedvoumno jasno ono mesto v »Podobah iz sanj«, kjer Cankar iz oči v oči s smrtjo poleg ljubezni do matere in domovine izkriči svojo vero v Boga, s katero odgovori na vprašanje: »Človek, povej, kako si živel, komu živiš!« Tu je vprašanje etično in metafizično tako jasno postavljeno, da tega dejstva ni mogoče prekriti z nikakršnim »estetičnim panteizmom«, ali pa celo z uganko à la »Welträtsel« (Kraigher, LZ, 1937, 233). Rad priznavam Brnčiču, da »slednje religiozno občutje še ni a priori in izključno le katoliško«, saj ni taka niti vsaka resnična in globoka vernost, vendarle pa je konfesionalni značaj svoje religioznosti poudarjal Cankar sam, za kar je poleg že omenjene izjave na razpolago še veliko dejstev, katerih ugotavljanje nikakor ni »posmrtno pokatoličevanje«, še manj seveda kakršna koli tozadevna »monopolizacija«, kakor se glase iz nestrpnosti porojeni očitki, ampak je vse to samo v skladu z individualno in zgodovinsko resničnostjo, kakršno je predstavljal Ivan Cankar. Nekaj takih prič navajata v svojih uvodih oba urednika zbranih spisov, Izi-
 dor Cankar in Francè Koblar, ki je doslej podal tudi najsprejemljivejšo formulacijo Cankarjeve veroizpovedi: »Ivan Cankar v skladu s svojim delom, ki je bilo samo najvišji izraz njegove vernosti, ni umrl kot hladen deist. Ko je trdil, da je kristjan in katoličan, ne da bi izvrševal dejanske dolžnosti cerkvene skup-

nosti, je njegova ožja okolica vedela, da to vendar niso prazne besede. Svojega katoličanstva ni občutil v njegovi celotni dogmatični zgradbi, ampak v njegovih nadnaravnih osnovah. Njegova vera v odgovornost pred Bogom, v božjo dobroto in posmrtno življenje, intimno približanje Kristusovi podobi, vse to se je vračalo v najprvotnejša čustva njegove mladosti in raslo v hrepenenje po odrešenju.« (ZS, XX. zv., XV.)

Kako suvereno vzvišene so te besede nad onemoglimi in pritlikavimi očitki pristranosti, neobjektivnosti in potvarjanja dejstev od strani tistih, ki hočejo izdisputirati iz Ivana Cankarja vse ono, kar jim ni ljubo. Katoličanom tega ni treba; kakor poudarjamo le tako podobo Cankarjevega katolištva, kakor jo potrjujejo priče in je v skladu z dejstvi, prav tako nam zaradi tega ni treba zamolčevati njegovega liberalizma niti svobodomnosti in prav tako ne njegovega socializma. Zavedamo se, da je bil Ivan Cankar ena izmed tistih vélikih, tragičnih, a vendar enovitih osebnosti, v katerih se po besedah Dostojevskega »bregovi strinjajo in vsa protislovja skupaj živé«.

JOŽE BREJC

TIHOŽITJE

Navpični dim jutranje cigarete
vznemiri se pred togostjo kakteje,
iz okna v varavi omami vzete.
Potem se topla sončna luč zasmеje

na rože, mizo, stol in na odeje,
ki smo pustili jih še vse prevzete
od strastne, nedognano sladke žeje.
In že prevzame sončna luč predmete,

da sprejme jih uboge v svojo slavo.
Poglejte uro, stene, peč, stojalo
in knjige, kletko, kip ter pregrinjalo,

ki s stola tiho je na tla zdrknilo,
ko da bi vedno zvesto in sanjavo
končalo svoje nočno opravilo.

JOŽE BREJC

SRCE V VETRU

Jesenski veter v siva okna pljuska,
na divjem vrtu golo drevje maje.
Kaj more deti mojim ustom slaje
ko tale veter in popevka ruska.

Od njega stekla so že vsa zelena,
kot belo jadro preko polij plove,
v oblake zvihane ima robove,
v hitrosti ptič in veter sta spojena.

Zdaj pride, se zažene in usahne,
se zablesti ko mavrice stopnice,
prinaša z modrih morij rezke klice,
nato spet vzvalovi, si spet oddahne.

Srce je v vetru godba uglašena.
Zdaj čutim: s prsti ga tenkó prebira
ko da biló bi starodavna lira,
ko da bilo bi tista skrita žena,

ki me je danes prvič obiskala.
Vsa vlakna v licih so mi še zrahljana,
naj bom v spominu tvojem draga hrana.
Srce in veter sta v zatišje pala.

SIROMAKI

Ponoči — kakor mačkam — se oči
bleste in v njih je ostri, davni srd,
razpraskal bi kopreno zimskih dni,
piril bi v sončni svet se kakor krt.

Oglodana, ožgana, bleda lica
pod zastorom zoranih, vlažnih gub,
po prstih, licih, lakote krivica,
prebridka sled noči, krvi izgub.

Kot veter drevje — lakota me maje,
kot plaz zemljo, kot ljudstva skriti bes.
»Pojdíte delat, delat, delat raje!«
O tudi jaz sem lačen kakor pes!

PRETEP V GOSPOSKI ULICI

Noči v barakah so bile hladne. Čeprav je spalo z Marinom nad petdeset vojakov v nizki leseni kletki, ga je vendar vse noči stresal mraz. Stanič ga je zvečer krepko zavil v ostro odejo, in ko je Marin zaspal, ga je ogrnil še s plaščem. Ko sta se spravljala spat, sta se vselej smejala, zakaj Marin si je deval pod vzglavje svoj civilni telovnik, ker ni mogel nasloniti glave na vojaške cunje.

Marin je bil šibak osemnajstleten dijak, sin viničarke s Kamenščaka. Sestradanega, kakršen je bil, so spomladi 1918. leta vtaknili k nadomestni stotniji, ki je bila stisnjena v barake pod železniškim nasipom, v bližini mestne plinarne, starih usnjarn in deroče reke. Tu se ga je usmili starejši vojak Stanič. Pomagal mu je, kjer je le mogel, in polagoma se je začelo zavezovati prijateljstvo med njima. Stanič je bil delavski sin iz tržaške okolice. Vroča tla njegove domovine, borba za kruh in materinsko besedo, zlasti pa narodna društva so ga napravila za slovenskega narodnjaka. Na gališki fronti je uskočil že v zimi 1914. leta k Rusom. Živel je kot strojnik v sladkorni tovarni na Ukrajini. Tu je z globoko dušo doživel obe ruski revoluciji. Ker ga je izdala prevarana ženska, so ga ujeli Nemci, ki so plenili po deželi. Komaj si je rešil življenje in po čudni odisejadi so ga vtaknili k tisti stotniji kakor Marina.

Kljub prijateljstvu sta bila hud boj. Neizkušen dijak je krčevito skušal rešiti svojo šolsko modrost pred Staničem, ki je bil prekaljen v trpljenju, bojih in upanju. Dasi je imel Marina rad in je sploh skrbel zanj kot oče, ga je vendar budil ponoči z zapovedujočim glasom. Fant se ni mogel vzdramiti in je z momljajočim glasom in našobljenimi ustnicami taval za Staničevim klicem. Ko se je srečal z njegovo vročo mislijo, se je zgrozil in si potegnil odejo čez glavo. Tovariš pa ni odnehal, temveč je z rahlimi rokami razkrival njegov obraz.

»Fant, ali ni grdo, da leživa tu kakor podgani v pasti? Še večja sramota pa je, da tišči ob tej uri na tisoče in tisoče boljših ljudi, kakor sva midva, nosove v zemljo in čaka povelja, da jih vrže iz lukenj na podobne ljudi, ki z istim strahom tiščijo nosove v zemljo. Veruj mi, to je strašno. Sam sem poskusil.«

Marin je bil preveč zaspan, da bi bil mogel kaj pametnega odgovoriti na sosedove besede, katerih niti ni dobro razumel. »Kdo je kriv?«

»Kdo je kriv! Vsi smo krivi. Štirinajstega leta sem bil tudi jaz divjak in sem drl v tolpi na ljudi. Toda ko sem videl prve ranjence in pozneje — mrličke... Kaj bi ti pravil, tedaj sem spoznal, kdo je moj sovražnik.«

»No, kdo?«

Stanič je bil hud. »Kaj sprašuješ tako zaspano? Ali se samo pretvarjaš, ali si res tako omejen? Zakaj pa si se skrival doma? In tu pri nas si prava pokveka. Saj si vendar študiran človek in četudi ne bi okusil tega, kar okušaš zdaj, bi bil moral že davno spoznati, kakšna svinjarija je vse to. Ali tudi narodnega čuta nimaš? Če se ne zavedaš, da si človek, ali vsaj veš, da si Slovenec, Slovan — človek istega rodu in jezika, kakor so Srbi in Rusi?«

»Pusti me! Vse to sem vedel prej, nego sem tebe poznal. Človek sem, toda ne bom si kratil spanja zato, ker je svinjarija na svetu.«

»Dobro! Če si res človek, potem gotovo čutiš, da je ta vojska smrtna žalitev vsakega človeka.«

Marin se je obrnil na drugo stran. Molčal je in sunkovito dihal. Šele čez dobro minuto je skoraj glasno spregovoril: »Očeta so mi pohodili nekje tam...«

Nekdo se je prebudil. V spodnjem kotu barake je sedel na ležišču in prisluškoval. Ker ni bilo nobene besede več, je zaklel in se zopet zaril pod odejo.

»Kdo je kriv?«

»Naša neumnost!«

»Ali laže trpiš, če veš to?«

»Ne bom več trpel! Nekaj bom napravil, da boste zijali. Sužnji!«

Nekdo je škripal z zobmi, kakor bi grizel steklo. Na streho in okna je udarjal jutranji veter.

»Uprem se!«

Veter je prinašal duh mladega žita in rosne trave. Vel je od domačih goric in njiv.

»Ne muči me! Misliš, da jaz ne razmišljam o teh stvareh? A kaj pomaga? Rešitve ni. Zlegli smo se v prekletem času in trpeti moramo.«

Stanič je vstal in se je nagnil nadenj. »Popoln suženj si s svojim naukom o trpljenju. O ne! Jaz sem videl drugačne ljudi! Bili so, kakor bi se iztrgali iz starega testamenta. Zoh za zob, oko za oko je bilo njihovo geslo.«

»Ali so bili potem res boljši od onih?«

»Kdor se ne brani, je slabši kakor zadnja žival.«

»Kdor se brani, mi boljši od napadalca!«

Stanič je zaklel in se vrgel na posteljo. »Slabič si, ki ni vreden, da živi. Lahko noč!«

Drugi dan je dobil Marin materino pismo. Kljub odprtim nogam so jo zapodili iz bolnice, ker nimajo več ne hrane ne zdravil. Zavlekla se je v gospodarjevo kočo in se ubija s kopjô. Večkrat

je lačna kot sita. Zdaj gladujejo tudi že po polju, ne samo po vrhéh. Na Forminu so se ženske vzdignile in so napadale komisarja. Preveč jih je užalil, ker je bil nesramen pri rekvizicijah in je celo po bolniških posteljah stikal za živili. Preteple so ga in ves dan vpile po vasi, zvečer pa so prišli žandarji in vojaki. Polovili so jih in odgnali v Gradec pred krvavo sodišče.

Pismo ga je hudo vznemirilo. Staničeve besede je potrdila zdaj sama mati. Zdelo se mu je, da prijatelj vé, kaj je bilo v pismu. Ves dan nista spregovorila besede, a še če je zatisnil oči, je videl Staničev vprašujoči nasmeh. Zvečer se je iz bojazni pred njegovimi vprašanji ukradel v mesto.

Odkar je bil pri vojakih, še ni bil na ulici drugače kakor v četi. Nocoj je bilo mesto zavito v prah pomladnih vetrov. Ulice so bile temne, le tu pa tam so lili svetlobni curki iz krčem in kavarn. Potepal se je po cestah in se skrbno izogibal častnikov in straž.

Ozračje je bilo nemirno in zdelo se mu je, da so celo hiše poskakovale v naglih sunkih viharja. Tudi ljudem sta dajala veter in tema pošastno podobo. Skoraj strah ga je bilo. Onstran reke, daleč od domačih barak je šel v krčmo. Naročil je vina in hlastno pil. Bil je sladak, opojen sedemnajščak. Sprva ni čutil nobenega olajšanja, čeprav je kakšne tri kozarce naglo izpil. Šele na zraku ga je prevzela razposajenost. Opotekal se je z ene strani na drugo, včasih celo poskočil, nato šel mimo s trdim vojaškim korakom in pozdravljal ženske in predrzno meril gospodu z očmi.

Po Gosposki ulici so se prerivali dijaki, pobalini, ženske, vojaki in otroci. Marin se je prešerno zibal skozi gnečo in prisluškoval. Zdaj je ujel slovensko besedo, zdaj mrmrajoč napev slovenske pesmi. Nemški dijaki in pobalini pa so hodili v sklenjenih vrstah in glasno prepevali svoje pesmi. Če so zaslišali slovensko besedo, so zagnali vrišč. Navalili so s pestmi in palicami na nesrečnika. Udarci so odmevali v tesni ulici, nastalo je beganje in kričanje. Stražnikom se ni ljubilo, da bi pomagali Slovencu. Radi so zatisnili oči, če so Nemci zvlekli nesrečnega izivača v kakšno vežo in ga tam topli, suvali in opljuvali, kolikor se jim je hotelo.

Marin je vztrepetal od sladkega nemira. Na gornjem koncu ulice so peli njegovi sošolci slovensko pesem. Dvignili so se divji žvižgi in kriki, ali niso je mogli udušiti. Kakor visok plamen je sijala nad divjostjo sovraštva. Vse ljudstvo se je zgrnilo tja, od koder je zvenela. Tudi Marin je pritisnil za njim. Naenkrat ni mogel več dalje. Množica je dokraja zatrpala ulico. Vzpел se je na prste, zdelo se mu je, da je videl ob nasprotni steni nekaj znanih obrazov. Okoli njih se je prerivala tolpa, pljuvala je nanje, jih tolkla s palicami, pestmi in dežniki. Množica, sredi katere je stal, je gledala to početje in ga odobraval. Marin je

zamižal. Spoznal je prijatelja Podkoritnika, ves obraz mu je bil oblit s krvjo, a še se je zaletaval v napadalce.

Marin se je zakadil med ljudi in jih začel odrivati kakor plavač vodovje. Izvlekel je bajonet in strahovito vpil. Ko so pobalini in meščani opazili njegovo divjo jezo, so se mu začeli umikati. Zagnal se je še z večjo močjo k prijateljem. Že je izgubil čepico, odpeli so mu bluzo, čez obraz ga je nekdo usekal s palico, da je bil ves krvav. Toda že je zgrabil za vrat mladiča, ki je pljuval v Podkoritnikov krvavi obraz. Udaril ga je z bodalom po glavi in zakrilil kakor blazen z orožjem na vse strani.

Naenkrat mu je zmanjkalo tal, nekdo mu je podstavil nogo, vse se je zazibalo okoli njega in zdelo se mu je, da dere preko njega nešteto nog. Nato je izgubil zavest. Toda kmalu ga je zdramil popoln mir. Ženska se je sklanjala nadenj. »Zelo boli? Ubogi človek!«

Zadnjih besed pa ni rekla njemu, temveč komu, ki je stal poleg nje. Marin je skušal vstati. Častnik, ki je stal zraven ženske, ga je dvignil in mu podal čepico. Nato mu je segel pod vrat in mu zapel srajco in bluzo. Njegovi veliki prsti so se sprehajali kakor zlobni Liliputanci pod Marinovo suho brado. Častnik je moral biti visoka živina. Za njim je stala dvojica žandarjev, tolpa pa se je razgubila na vse strani. Podkoritnik je slonel ob steni, jokal od jeze in neprestano ponavljal s čudnim, ihtečim glasom: »V Dravo bom skočil, v Dravo bom skočil!« Ostale dijake pa tudi nekatere pretepače so uklenili stražniki. Vihar je naraščal, svetli potočki ročnih električnih svetilk so oblivali ves prizor. Tedaj je opazil, da je samo korak na levo svoboden vhod v temno, ozko uličico, ki vodi prav do cerkvenih vrat. Morebiti še ne bi bil planil vanjo, če ga ne bi bil vojskovodja, ali kaj je bil, nagovoril z mračnim, grozečim glasom.

Dasi ga je bolelo premlačeno telo, je vendar bežal kakor žival pred preganjalci. Srce mu je nevoljno bilo nekje med grlom in usti. Slišal je vpitje in korake zasledovalcev in bal se je, da ne bi začeli streljati za njim. Že je obstal, da bi se jim izročil, toda bil je sam. Kakor bi trenil, se je zatekel v odprto cerkev, ob katero se je skoraj zaletel v svojem divjem begu.

Samo v srednji ladji je gorelo nekaj luči. Redovnik na prižnici je z drhtečim glasom govoril peščici žensk in otrok o zvečičavnosti trpljenja.

Marin pa se je skril v mračno kapelo sv. Križa. Tam je viselo razpelo, ki je priplavalo, kakor je pričala pobožna legenda, pred davnim časom po reki. Drobna lučka je gorela pred njim in ga obsevala s trepetajočim plamenčkom. Marin je pokleknil. Zazrl se je v izmučeno telo, ki se je zvijalo kakor živo v mračni svetlobi. Glava srednjeveškega kmeta s krono iz nerodovega trnja, je bila očetova poteptana glava. Poznal je tudi to telo z izpahnjjenimi rokami v ramah, z raztrgano kožo na oprsju, skozi

katero so planila rebra, z razdejanimi boki, iz katerih so mu kruto izpulili noge. Vzpel se je do velikih prekrižanih stopal, pribitih s kovaškim žebljem. Izpod njih je bruhala gosta kri in zalivala velike, svobodne, od obuvala nepokvarjene prste. Poljubil je noge trpečega človeka.

»Usmili se, usmili se nas!« je prosil. Kristusov obraz pa je bil pogreznjen v prisluškovanje lastnega trpljenja in se ni ozrl nanj. Cerkovnik, ki je pridrsal, da ugasne luč, ga je prepodil od oltarja. Ker je bil preslab, da bi bil mogel misliti, se je opotekal v barake. Pri vratih je stražil znan človek, ki ga je spustil brez vika in krika v taborišče. Splazil se je na ležišče in omahnil oblečen nanj. Nikdo ga ni opazil, vsi so spali kakor ubiti. Tudi on je le za trenutek slišal njihovo trudno dihanje, mlaskanje suhih ustnic in stekleno škripanje z zobmi.

Tudi nocoj ga je zbudil Stanič in navzlic temu, da ga je vse bolelo, je pazljivo poslušal njegove besede. Prvič mu je moral priznati, da so njegovi nauki resnični in dobri. Toda prestati je moral še hujše preizkušnje, dokler se ni do kraja zavedel, zakaj se je tepel v Gosposki ulici...

IVAN ORŠANIĆ

O DUŠEVNI PROBLEMATIKI HRVATSKEGA NARODA

Letošnji letnik hočemo pomnožiti s kulturno-političnimi prispevki, ki naj pomagajo razjasniti zamotana dogajanja in nedognane položaje. V ta namen smo se obrnili na nekatere javne delavce v Jugoslaviji in v Evropi s prošnjo, da nam podajo svojstveno in zajetno gledanje na posamezna vprašanja v domovini in v svetu. Danes priobčujemo prispevek Ivana Oršanića, urednika „Hrvatske smotre“.

Uredništvo.

Hrvatski narod je danes v izredno zapletenem duševnem stanju, ki ga moremo le z veliko težavo razčleniti. Dvajset let diktature in strankarske razgibanosti je hrvatski narod duševno privedlo v bolj ali manj enostavno duševno stanje, v stanje edinstvenega odpora in edinstvene nacionalne misli. Tako enostavno in določeno duševno stanje je gódilo narodu, ki se je boril za svobodo. V tem času so vse hrvatske stranke razpustile svoje strankine tvorbe, prevladala pa je Hrvatska seljačka stranka. Temu se seveda nihče ni upiral, kajti zmagalo je občutje, da je narodu z enotno mislijo v takih razmerah dovolj ena sama organizirana tvorba. Posebno močno se je razvil čut zaupanja in brezmejnega zanašanja v vodstvo naroda. Narod je v premnogih prilikah pokazal svojo enotnost, enotno nacionalno misel, nezadovoljnost nad strankarstvom, zaupanje v vero. Razen tega je narod vsem tem duševnim prvinam pripisoval

vrednost in celo užival nad dejstvom, da je v svojem položaju borec za pravico, svobodo in zakonitost, in to proti različnim krivicam, nasiljem ter protizakonitostim dejanskega vladavinskega sistema.

Stališče in razgibanost hrvatskega naroda sta narodu samemu začela predstavljati veličino in napredek ter mu zbudjati misljenje, da zares postaja duševno sposoben za uresničevanje velikih družbenih, političnih in gospodarskih preosnov ter preobrazb.

Duševno stanje hrvatskega naroda je bilo zgodovinskega in epohalnega pomena: bilo je enotno, imelo je enotno misel, bilo je izredno ugodno za velika dejanja. O tem ni mogoče diskutirati, ker gre za splošno veljavno resnico.

Če to dobo primerjamo z dobami iz hrvatske preteklosti, zelo lahko ugotovimo, da takó velikega pojava ni bilo v hrvatskem narodu. Nikdar prej hrvatski narod ni bil enotne misli in na ravnini takega duševnega občutja, da bi bil zmožen velikih političnih, družbenih in gospodarskih zamahov ter izpodbud.

Predvsem je že fevdalna doba po zgodovinski plati izključevala táko duševno stanje, ravno tako tudi meščanska doba 19. veka, ki se je razvijala v znamenju parlamentarizma in strankarskega življenja. Vendar sta se tudi v tem času pokazali dve temeljni črti: črta hrvatske samostalnosti in državnosti ter nagodbenska črta. S padcem fevdalizma se je misel državnosti precej oslabila, vse bolj pa se je okrepila pogodbenska misel, ki so ji vse pogoje pripravili plemiči tuje krvi. Meščanska doba si sicer prisvaja in razvija misel narodnega individualizma, toda brez krepke nacionalno-državne izpodbude. V tem smislu narodno-politična misel blodi med interesi, ideologijami in oporami svojih strank ter predstavnikov v treh smereh: Dunaj, Budimpešta, Beograd. V teh razvedih se je nacionalna misel bila razvodenela in raztrgala, bolj je koristila močnim državno-političnim zamislim Dunaja, Budimpešte in Beograda, nego Hrvatom samim, ki so pri vseh borbah in odporih dosegali relativno majhne uspehe ali dobivali nove absolutistične režime (Metternich, Bach, Khuen in dr.).

Vso meščansko dobo hrvatskega političnega življenja moramo z nacionalnega stališča razumeti kot družbeno dozorevanje, nikakor pa ne kot zrelo dozorevanje hrvatskega naroda. Samo pod tem in pod takim zgodovinskim zornim kotom moremo doumeti, da so sodobniki označevali delovanje dr. Ante Starčevića za blazno in utopično. Dozorel narod ne bi mogel nikdar sprejeti misli o svoji samostojnosti in državnosti z dejanskim in resnim omalovaževanjem, ampak bi okrog take misli povsem naravno kristaliziral vse svoje izpodbude in politične taktike, brez ozira na to, kdaj se bo pokazal uspeh. Vendar je ta meščanska doba

pozitivna po tem, da se je trudila ustvariti hrvatski narodni individualizem, ko je na svoj način varovala nedotakljivost hrvatskega državnega ozemlja bodisi v pojmu in imenu, bodisi v nekaterih značilnih prilastkih suverenosti; najvažnejše pa je to, da je v tej dobi dr. Anton Starčević prinesel v politično življenje hrvatsko državno idejo, torej vsenarodno, ne pa strankarsko misel; v njej je zasajeno jedro narodnega odpora proti tujcu, kakor nam to očitno kaže smrt Evgena Kvaternika o priliki vstaje v Rakovici leta 1871.

Vendar za časa svetovne vojne razvoj dozorevanja hrvatskega političnega, bolje rečeno narodnega življenja še ni dosegel stopnje narodne zrelosti, pač pa je prišla do izraza le negativna ideja, odporna ideja nasproti Dunaju in Pešti (rušenje Avstro-Ogrske), ki je izločila dunajsko-peštanske sestavine in se v obliki jugoslovenstva usmerila v tretjo strankarsko sestavino nasproti Beogradu. V smislu tega dejstva so se Hrvati povezali s Srbi na temelju strankarske in ideološke sestavine jugoslovenstva, ne pa na temelju svoje narodne misli, — medtem ko so Srbi bili državno-politični činitelj. Srbi in Hrvati se v okviru Jugoslavije niso srečali kot dve enako izraženi narodni misli, kot hrvatska in srbska državna misel. Srbi so kot zmagovalski narod prinesli izrazito naglašeno državno misel, s svojim kraljem, s svojo vojsko in z vsemi prilastki suverene državne oblasti. Hrvati niso mogli prinesiti takih prvin iz enostavnega razloga, ker svojega narodno-političnega razveda niso izkristalizirali v takih prvinah niti pred letom 1914 niti v letih 1914—1918. Prehod od leta 1914 do leta 1918 se niti psihološko niti politično ni izvršil v ideji hrvatske državnosti, zato ta ideja leta 1918. ni mogla postati prevladujoč narodno-politični činitelj.

Iz vsega tega je jasno videti, da mora v zgodovinskih trenutkih vsak narod imeti zelo resno in pozitivno določeno narodno misel, kajti sicer se mu lahko zgodi, da zaide na pot prigradnih, strankarskih, ideoloških in oportunističnih razvedov ali da se dá celo prevarati.

Toda v dvajsetih letih izživljanja v različnih odtenkih in inačicah narodnega in političnega jugoslovenstva je narod doumel in občutil, da se v resnici ni izživljal v svoji narodni misli; zato je v odporu do Beograda osredotočil svoje razvede na Zagreb, na sebe, na svojo samobitnost in na svojo samostojnost. Narod je torej znova občutil svojo državno misel, toda ne več v delno, v strankarski, fevdalni, meščanski ali kmetški plasti naroda, ampak enotno in celotno.

S tem dejstvom je v narodno-političnem oziru dosežena do sedaj najvišja stopnja hrvatskega naroda. Ta »do sedaj« je veljal zgodovinsko prav za prav do volitev leta 1938, takrat pa je nastopil preobrat, novo in brez dvoma zelo zapleteno duševno

stanje, ki ga je težko razčleniti. Lotili se ga bomo in pri tem računali z mogočostmi in z vsemi oziri, ki jih zahteva tako zapletena in težka problematika.

Trije zelo izraziti činitelji predstavljajo danes podlago zapletenega duševnega stanja v hrvatskem narodu: vprašanje kmetškega ljudstva, strankarska diktatura in oblikovanje banovine Hrvatske s prevzemom oblasti.

Takoj po volitvah leta 1935., ko se je narod prvič razodel v polnem naponu enotnega odpora in enotne misli, se je pojavila parola o »seljaškem narodu« kot samostojni, osnovni ter samorodni zajednici, ki sama za sebe tvori narod. Na tem pojmovanju se je razvilo tako imenovano seljakovanje, poudarjala se je razlika med deželo in mestom, ki so jo marksisti usmerili v razredno razločevanje, in, kar je najbolj važno, prišlo je do slabljenja narodne duševnosti, ker so narodno dušo začeli prevzemati drugi ideološki in interesni činitelji, — kratko in malo, enotna narodna misel je začela nujno bledeti.

Težke izjave, ki so jih uradno dajali in v tisku razširjali in ki pravijo, da se mora razumništvo priključiti narodu in njegovi borbi, da morajo isto storiti tudi delavci, nameščenci in vsi drugi, so pogubno vplivale na krepljenje in oblikovanje narodne duševnosti. Te izjave imajo vse druge razen kmeta za nekaj, kar se mora priključiti narodu, to je kmetu in njegovi borbi. Vsi so razglašeni za nekaj, kar ne predstavlja bistveno naroda in sestavnega dela narodne zavesti, narodne borbe in organske sestavine, narodnega nosilca. Razširjanje takih idej je ustvarilo takó v hrvatskem kmetu kakor v vseh ostalih hrvatskih plasteh nepravilno duševno stanje, sodeč z narodnega stališča, ki vidi v pojmu naroda vse narodne sestavine in narodove plasti. To je usodno vplivalo na razumništvo, ki so ga v njegovi žalostni uradniški odvisnosti pahnili še niže, ko so potisnili njegovo zavest, njegovo pamet, znanje in izobrazbo v nedoločeno narodno funkcionalnost. In tako občutimo v današnjem narodnem duševnem stanju pomanjkanje javne razsodnosti hrvatskega razumništva, njegove odgovornosti, odgovornega in odločnega doživljanja ter zastopanja narodne problematike.

Narod pa, ki njegovi duševnosti manjkata razsodnost in kultura razumništva, ne more biti na najvišji stopnji narodne zavesti.

Res je, da so kot nadomestek prave in pravilne funkcionalnosti razumništva izoblikovali pojem kmetškega razumništva v nasprotju z gosposkim razumništvom, toda s tem niso prav nič okrepili prave narodne duševnosti, kajti na koncu koncev gre za to, ali razumništvo je za kaj ali ni za nič.

Druga velika podlaga za današnje težko duševno stanje hrvatskega naroda je strankarska diktatura. Pojem strankarske

legitimacije deluje naravnost nezdravo in tragično v duševnem in življenjskem smislu naroda.

Narodna misel je tako okorela v strankarskih tvorbah, da je vse narodno, ki ni obenem strankarsko, izgubilo moralen značaj in vrednost. In vendar sta narod in njegova duševna problematika večja od ene same stranke, pa četudi bi bila ta vsa prepojena z narodno mislijo in obdana z najpopolnejšo organizacijsko tehniko!

Od svobodne zavesti, ki jo je narod občutil v narodni misli za časa borbe, je prišel hrvatski človek v strankarski disciplinski red, kajti »dosežena svoboda« je strankarske in ne narodne narave.

Tako aktivno strankarsko discipliniranje in disciplinsko-mehanično doživljavanje svobode ter družbeno-gospodarskega reda ni pozitivno vplivalo na krepljenje in izpopolnjevanje naše narodne zavesti v vedno večjo narodno zrelost, ampak je nasprotno načelo narodno moč in povzročilo bodisi zadržano bodisi nezadržano nezadovoljnost ter resignirano poslušnost vseh tistih, ki jih je življenje v dosedanjem odporu tvorno in moralno ubilo pa so postali do vsega ravnodušni. Kako je tragično in strašno, kadar srečate absolviranega vseučiliščnika, mladega, poštenega in izpodbudnega Hrvata, ki po veliki duševni borbi reče zlomljeno: »Moral sem voliti, kajti sicer ne morem nikjer in od nikogar nič pričakovati, in kam naj grem brez službe.«

Taki pojavi razodevajo, da je duševno stanje naroda delček njegove velike narodne tragedije.

Z volilnim zakonom v roki se sicer da dokazati, da take strankarske izključnosti ni, čeprav obstaja v življenjski stvarnosti. Pri volitvah za hrvatski sabor lahko nastopijo tudi tisti, ki danes formalno še niso strankarsko usmerjeni pa si želijo ustvariti kako drugo strankarsko tvorbo. Toda ker poznamo dejansko naravo oblasti, ki je prepojena s strankarskim patentom o narodovi volji in ki ima svoje formacije zato, da drastično in neusmiljeno varuje ta patent, se lahko resno vprašamo, kje so ljudje, ki bodo zaupali tej papirnati pravici?

Tretja podlaga zapletenega duševnega stanja v hrvatskem narodu je oblikovanje banovine Hrvatske in prevzem oblasti od strani predstavnikov Hrvatske seljačke stranke.

Ostaja namreč zgodovinsko odprto vprašanje, če ima hrvatski narod to stanje za tisto in tako stanje, za katero se je boril, in ali ga postavlja na črto hrvatske državne ideje ali na črto strankarske pogodbenske politike, kakor jo je hrvatski narod že nekaj kratki doživel v svoji zgodovini. Banu dr. Ivanu Šubašiću se je zaradi tega pred nedavnim časom zdelo potrebno reči in posebej naglasiti, da dejansko stanje ostvarja hrvatsko državno misel

(»Ovim putem ide se oživotvorjenju hrvatske državnosti...«), in vendar je gotovo, da ostaja odprto vprašanje, če tako misli tudi hrvatski narod. Tu leži vzrok duševnega slabljenja v narodu, da ostaja pred njim najvažnejše vprašanje dejansko odprto, uradno pa mu govore ravno nasprotno. Narodna misel je v dejanskih zadevah obledela in to mora v narodni zavesti vzbuditi celo vrsto zavestnih in podzavestnih razčlemb in občutkov. To motenje kristalno čiste narodne misli povečuje neka kontradiktornost uradnih izjav, ki se skladajo s stvarnim položajem, in neuradnih demagoških izjav, ki bi rade zameglile značaj uradnih izjav in opravičile uradna dejanja. Narodna misel je razpeta med stvarnostjo dejstev in med demagogijo opravičevanja. Pomembno je dejstvo, da hrvatski narod ni izrazil nikakega zadovoljstva nad novim stanjem, kakor bi dušeslovno bilo to logično in nujno, če bi zares šlo za zgodovinsko zadovoljenje narodne misli. Vsekakor je značilno, da so vodilni krogi imeli za nujno reči hrvatskemu narodu, da v dejanskem položaju gre za hrvatsko državno idejo. Na ta način se je v vodilnih krogih jasno razodelo spoznanje, da se to mora reči hrvatskemu narodu, kajti tega ne bi bili nikdar rekli, če bi ne vedeli in občutili, da je ta državna ideja naroda bila glavna vsebina in smisel narodne borbe, glavna vsebina in smisel enotne narodne moči, zaupanja in verovanja, in če bi ne občutili, da je ta ideja še danes v narodu bistvena in resnična.

Danes torej ni nikogar v hrvatskem narodu, ki bi si upal pred ljudstvom zanikati resničen obstoj te misli in njeno značilno razgibanost v narodni borbi. To misel lahko sicer zameglijo, različno razlagajo — toda zanikati je več ne morejo niti pred narodom niti v imenu naroda. Narod se je zaveda in gleda v njej funkcijo in moč vseh svojih predstavnikov. Posebno važno je v tem pogledu doumeti to, da te misli ne nosijo v svoji zavesti le fevdalci, ki jih je (domačih) komaj na Hrvatskem, ali le meščani, ampak tudi kmetje, — ves narod. Danes ima ves hrvatski narod svojo enotno narodno misel in zaradi tega ni nobenega dvoma, da pomeni njegov položaj velik zgodovinski napredek od prejšnjih dob.

Razumljivo je torej, da vsak poskus ter vsaka zavestna in nezavestna volja, ki hoče to zgodovinsko zrelost enostransko razlagati, vzbuja v narodu zmedo in duševne težave; taka volja pa se razodeva posebno v teoriji o »seljaškem narodu«, v ozki strankarski pravilnosti in patentiranosti ter v dokazovanju, da je glede na zahteve naroda dejansko stanje absolutno pravilno.

V tem smislu moramo videti prav za prav globlje postavljeno problematiko: zmožnost razumništva, da se v mišljenju in v odgovornih dejanjih usmeri proti veliki misli, ki jo narodna množica zgodovin-

sko nosi in ki v njej razvija svojo zavest, da se proti veliki ideji usmeri torej na veliki način. Nikakor pa bi ne mogli dokazati, da teorija o kmetiskem narodu izraža visoko miselno sposobnost in zgodovinsko zrelo odgovornost tistega razumništva, ki je s to teorijo stopilo med ljudstvo v trenutku, ko je bil ves narod zrel in zaveden iz enotne narodne misli. Iz takega nastopa ne more odsevati zrelo gledanje na splošno zgodovinsko stanje, kar pomeni, da je tako razumništvo v svojih pogledih in naporih izpod zgodovinsko narodne iniciative. Ravno tako bi ne mogli dokazati, da se v izredno poudarjenem strankarskem vrednotenju, nadzorovanju in življenjskem ustrahovanju izraža visoka in zgodovinsko odgovorna zamisel narodne misli. Kadar primerjamo to strankarsko razgibanost s stanjem narodne misli, občutimo v dnevnih malenkostnih ter v večjih pojavih in na zelo resničen način, da gledé na logično izpodbudo velikega zgodovinskega stanja ta strankarska razgibanost nima prevladujočega pomena. Narodna misel nujno zahteva zamisel splošno narodnega, ne pa strankarskega značaja, podobno tisti zamisli, ki je na njenem temelju sleherni državlján dolžán brániti domovino, brez ozira na strankarsko legitimacijo, ali kakor davek plačujemo iz splošne, ne pa strankarske dolžnosti. Razumništvo gleda na spore teh in še drugih splošnih prvin, ki so popolnoma logične v narodnem smislu, s strankarskim duhom, toda s takim neprijetnim občutevanjem spora si strankarsko razumništvo daje dokaz majhnih obzorij in sposobnosti.

Zaradi takega razmerja razboritosti oficialnega kmetškega razumništva do zgodovinskega stanja je padel tudi filozofsko sociološki pogled na narodno problematiko. Razumništvo, ki je »urejeno v vrste«, prisiljeno, da »prisluškuje utripu naroda«, da se »priključuje narodu« itd., je izgubilo duševnost hrabrost, da bi moglo z močno intuicijo in znanstveno predmetnostjo stopiti v kritično preizkušanje narodno zgodovinskega stanja in osvetliti temne točke našega težkega življenja.

Danes na priliko na Hrvatskem vsemu narodnemu gibanju pravijo, da je plačano, in to samo zato, ker je toliko pogumno, da resno in kritično presoja vsa razmerja, ki so v zvezi s hrvatsko narodno mislijo. Vendar je znamenje sposobnosti, če nosi narod v sebi močno in resno kritično rezervo. Samokritika je vedno znak višjih sposobnosti.

Ne moremo načeti vprašanja, kako se bo končal razvoj te duševne zapletenosti, vendar se razločno opazata dve temeljni smeri: prva, oficialna smer hoče disciplinirati hrvatski narod s strankarsko organizacijo in s pomočjo oblasti, druga, zelo močna nacionalistična smer pa želi na temelju narodne misli povrniti narod v enostavno duševno stanje.

KRAS V SLOVENSKEM SLOVSTVU

6.

Pregljev Magister Anton na današnji položaj na Primorskem niti toliko ne meri, kolikor na primer Plebanus Joannes ali Božji mejniki. V teh je vsaj posredno nakazan današnji narodnostni boj med Slovenci oziroma Hrvati in Italijani, do katerih je Pregelj tu pa tam celo pristranski.

Drugi pisatelji so stopili bolj v sedanost. To, kar se je godilo po vojski na Primorskem, je bilo preveč pereče, da bi človek molčal. Na prvi pogled je čudno, da je zbudil prav Kras toliko pozornosti, da so pisatelji prav na njem hoteli pokazati, kaj trpi odtrgani kos slovenske zemlje. Kras velja med slovenskimi deželami za nekaj eksotičnega, bodisi zastran svoje posebne izrazite geološke sestave, bodisi zaradi bližine morja, juga, Italije: Nekak divji, samotni in na poseben način lep svet z burjo, bori, brinjem, kamenjem in kamnolomi, z jamami in podzemskimi vodami, z velikim Trstom ob morju in še z lepimi imeni Miramar in Devin. Potem še Doberdob s spomini na vojsko, na slovenske fante, o katerih poje lepa, ganljiva Prelovčeva pesem. Zraven pa gleda iz vsega tudi nekaj slovenske literature na dan, na primer Aškerc z Jadranskimi biseri, Gruden s Primorskimi pesmimi, najbolj pa s Kosovel. Zakaj da je postal Kras skoraj zadeva nekakega kulta, je v dobrisni meri zasluženje izpovedi in smrti Srečka Kosovela, njegovega mladega pesnika. Ta mladi človek je pel o ti neznani zemlji, pel, kako je zrasel vanjo, ki je podoba samotnosti in se vrnil vanjo umret. V ti pretrgani pesmi je nekaj resnično pretresljivega in Kosovel je tudi zato deležen kulta in z njim še zemlja, ki jo je imel tako rad in ki ga ima zdaj v sebi. Če pomislimo po vsem še na tiste štiri, ki so zaradi uporniške ljubezni do domovine septembrskega jutra končali na Bazovici in na izjemno mesto slovenskega Krasa, bo kolikor toliko razloženo. Tako je ta zemlja, nekako posvečena s Kosovelovo pesmijo in s smrtjo štirih upornikov, postala skoraj simbol Primorske, njenega ljudstva, njegovega trpljenja in odpora.

V tem kultu pa je seveda nemalo romantičnega. Ob njem je vse polno priložnosti za razna romantična poveličevanja in sočustvovanja, za sentimentalnosti nacionalne in literarne vrste.

7.

Vzemimo si na ogled Kamnarjevega Jurija, delo *Franceta Seljaka*. Izhajalo je v Mladiki in bilo ponatisnjeno v Mohorjevi knjižnici 1931; imelo je torej namen, pokazati Slovincem tostran meje življenje našega človeka pod Italijo. Družba je morda celo nasvetovala, naj bi bila prikazana usoda slovenskega življenja v kakem večjem kraju, kjer je bilo posebno prizadeto. Pisatelj bi drugače gotovo ne bil zašel med nabrežinske kamnolome, kjer ni doma. Ravnal pa je pri tem kakor poročevalec, ki se razume tudi na pisateljsko obrt, kakor poročevalec, ki so ga poslali v prizadeti kraj, da sestavi poročilo o prvotnem stanju, o vzrokih in poteku razpadanja in ki je zaradi večje verjetnosti spremenil ton in dal govoriti »domačinu«, ki naj je v tem razpadanju doživljal tudi svojo osebno dramo.

Videl in zvedel je v tem poročevalskem poklicu še dosti: O obnovljenem delu po vojski, v katero sta neprijetno posegala stroj in tujec, o mednarodni delavski zavesti rdečih, ki so odpravili domovino, o krizi, ki je skupno s fašistovskim aparatom potiskala naše v edino upanje —

v Argentino. V ta okvir je postavil razdvojenega povojskega človeka, ki ga je sama osebna duhovna problematika. Ta sentimentalna ekspresionistična duša, ki jo je osleparil brezvestni avstrijski narednik za ljubezen, zavrača razredni marksizem, ker ji teži preveč po dognanem in ker hoče prisilno zenačiti, zavrača nezakoniti boj, pa se tudi za narodno gospodo ne more odločiti. V svoji živčni napetosti in v objemu razkrajajočih megleh misli ni nikdar na tleh. Prav za prav išče, kje je njegov svet: zemlja ali morje, ki da sta edina zvesta. Morje sanjarsko dušo bolj mika: »Božja, veličastna priroda, v dnu zelenih valov vsakdanji kruh.« Tu da ni odvisnosti, da ni razrednega boja, si misli naivnež, oziroma pisatelj. Z modernim dekletom, ki mu je vojska kakor njemu skalila pogled, dobi zemljo, da uide vabam Argentine in tudi morja, zakaj zemlja je vendarle bolj zanesljiva. Rešitev je docela povestna, naivna malone, če pomislimo na pravo življenje in na današnji kmetov položaj.

Pisatelj ni hotel malo zajeti. Da bi to dosegel in pa, ker se globlje v potankosti zaradi neznanja ne upa, sunkovito preskakuje, šviga kakor operater s filmsko kamero, da oplazi čim več prizorov, ki se komaj nedoločno pokažejo iz vse zakrivajoče megle omlednih besed in čustvovanj in že tonejo v nji. Vse je razbito in razblinjeno v begotne vpadе v pogovore, modrovanja, kretanje, odseve spominov. Na tako neiskrenih, obrtniških tleh ni moglo biti drugače, kakor da se mu je snov mrvila pod rokami, se mu izvijala, pa naj jo je še tako lovil. Iz poplave patetične in omledne besednosti se skoraj ne da rešiti prej nakazana snov ali izrazni drobiž, ki si ga je na naglem nabral, kakor: bogzna, prvo, brentač, ko poper živa, ter kamnoseški in ribiški izrazi, ki jih včasih razlaga pod črto.

Svojemu medlemu junaku je dal ime Jurij, mu krstil sina za Boštjana, ne da bi vedel, da so ta imena že šla ali odhajajo s staro Nabrežino. Ženske mu hranijo kakor v njegovih krajih rute v skrinjah, ljudje govorijo o piruih, dasi bi ne vedeli pomena izrazu. Še manj je mogel vedeti, kako je spremenil položaj, ko je pisal o pojočih nedeljskih zvonovih (57, 148). Tedaj so po naših krajih tenkljali na traverze in na medene šrapnelske lonce in če bi pisatelj znal omeniti te žalostne klenkalice, bi morda komu rodilo nekaj drugačnih občutij: mesto svečanih nedelj, ki so jih bili deležni drugod, občutek revne, provizorične nedelje; še slike podrtih hiš, razsutih zidov po ogradah, granate, skrbi z vojno odškodnino, neurejenost, čakanje, da bo »kakor pred vojsko«, in taka drobnjav, ki bi pa precej jarko svetila v resnične razmere, ki so zavladale tam doli po vojski.

To so pa navsezadnje malenkosti spričo vsesplošne »poetične« sentimentalnosti, ki zaliva delo. Zaradi nje si je postavil vas v breg, nasprotu morju, dasi v resnici ni ne v bregu ne nasproti morju. Zaradi nje je bilo treba govoriti ne samo o oljkah in smokvah, marveč, menda po Kosovelu, zlasti o borovih gozdovih, o njih skrivnostni govorici utrujenih, besnečem viharju ponižanih; o kamenju, brinju, celo o pelinu. Čisto osladen pa je že, ko gre s to poetično sentimentalnostjo med delo po lomih in delavnica in začne govoriti o deviško belih kosih marmorja, ki je v ustih treznega kamnarja le kamen.

Nekje govori o prepovedani knjigi, ki je opisovala narodne boje Primorcev in njihovo vsakdanje življenje, toda iz neke daljave, da je bila le slutnja sveta, ki ga je pisatelj ni videl. Kakor da bi bil zapisal zase, ki tudi ni zmoget več ko nekaj slutenj. Knjiga je le svetlikanje življenja in sveta, ki pa se nikjer ne more trdno zasaditi in ne porajata tistih, morda nepričakovanih, prvobitnih doživetij, ki so kakor prikrita napetost samoraslih del. Dokument tako obravnavanje primorskega življenja ne more biti.

Pravi primer romantičnega obdelovanja snovi pa je Magajново pisanje. Magajna je doma pod Vremščico, v dolini Reke, torej na svetu, ki je geološko kakor otok sredi Krasa. Vsrkaval je vase najprej prvine tega sveta, ki je že blizu kranjskemu. Kras mu sicer ni mogel biti tuj, saj ga je imel prav blizu, njegov svet pa prav za prav ni bil. Zato je najbolj nazoren v stvareh, v katerih odseva živahen val življenja, ki ga je zanesla v vremsko dolino gradnja južne železnice, delo v premogovnikih, vojska in za njo prihod Italijanov. Zato se v ta svet odpirajo tudi človeku, ki ga ne pozna, neprestane oživljajoče perspektive. Preprosti in dostikrat naivni romantik iz časa našega ekspresionizma, ki sprva še plava v čustvovanju in izrazju Cankarja, Preglja in Antona Vodnika, olepšava, idealizira, prehaja v zasanjane pokrajine in jih ovija s tančicami. Nekaj trdne osnove in sicer pristne pa je vendarle na zadnjem dnu njegovih idilično trgičnih zgodb in zgodbic iz domačega sveta.

Magajna je prav za prav z bivše Kranjske, kar je sprva celo upošteval, dasi je to ime doli hitro zginilo. V Mladiki 1925—26 pa je postavil svoje zgodbe pod skupni naslov *Ljudje od morja*. To ne samo zaradi nekaterih stvari, ki so se res tikale morja. Morje je pač imelo svojo moč. Zaradi njega so se razdalje zbrisale, ljudje so se nekam primaknili k ti veliki vodi, pojem od morja je postal pravljjično nedoločen in poetičen. Zdravnik Volarič v Graničarjih je na primer doma ob morju in v knjigi je razloženo, da je to v pokrajini pod Nanosom, Vremščico in Snežnikom, kar je precej patetično ohlapno povedano. Tu je tudi neka Dana iz Idrije, ki mora čez mejo, a upanje je, da se bodo njeni otroci vrnili k sinjemu morju Adrijanskemu, to se pravi v Idrijo. Junak Simon iz Gornjega mesta je menda tudi od morja, vsaj igral je ob večerih na gosli ob obali in gledal, kako so padali listi z gabra na srebrne vodne grive.

Tu se očitno razodeva njegova, sicer ohlapna, romantična domišljija. To domišljijo je naravno neznatni svet ob morju še posebno mikal in to ne samo pisani Trst, v katerega teži gospodarski promet in ki se vanj stekajo množice naših ljudi. Prav malo je bilo treba, da se je zganila, včasih zgolj ime, ki skriva nekaj romantike: Devin s svojimi razvalinami na čudoviti, strmo iz morja se vzdigujoči skali; že za Rimljanov znana Timava, ki vre izpod obronkov Krasa in ki je prav za prav Reka iz Magajnovе doline; Grmada, ki je sicer neupoštevan podolgovat hrib ob Devinu in blizu Doberdoba, pa je v vojski pridobil ime. Prosek ni tako privlačno ime, zato ga je zakril s Sv. Martinom, ga torej imenoval po cerkvi (Bokavšek). Za osnutek je treba raztegniti le še nekaj niti, da na ti redki mreži zveže podobo svojih zgodb. Magajni je zadosti, da ve, da so na Krasu obzidane ograde, klanci, tako imenovane doline, ki jih on imenuje kadunje, kar mu je ostalo iz zemljepisnega pouka, potlej rdeča zemlja, borovi gozdovi, brinje, trava ojstrica — drugo pa sam naveže iz svoje domovine in domišljije. Poleg brinja omenja venomer kot izrazit kraški atribut resje, ki ga na Kraku na splošno ne poznajo — kvečjemu, če ne meni ž njim žepka ali dišičevine. Po njem bi človek sodil, da je ta svet še danes goden za ovčjo rejo (morda po Jurčičevi Lepi Vidi), kar je vendar tako idilično in za zgodbe bolj pripravno. Na primer: najlepša Devinka Nuška pase ovce, burja jo pobije ob skalah, omedli, fant jo najde, jo nese uro daleč, dokler ne dobi v borovem gozdu skritega studenčka. Zadeva z ovčjimi čredami je seveda Magajново ustvarjanje, kakor so imena Nuška ali Jokle, Manica v Bokavšku ali Klara, Julči, Maša, Marja v Klari Legiševi (Vigred 1933), ki so prekranjska ali pregosposka.

Kadar se sprehaja po teh krajih, ga je lahko zasačiti pri podobnih grehlih, ki so nekoč mikavni in za romantiko značilni. V Mladiki 1925 pripoveduje, da se je peljal po morju z delavsko družbo, ki je izstopila tostran Timave, kje, ni znano. Blizu devinskih razvalin, iz katerih se čuje, dasi je poletje, vranje krakanje, prestopi v čodn romantično zanemarjenega devinskega ribiča, pristane ob samotnem bregu in sliši čudovito zgodbo o ribičevi ženi, ki je bila morsko dekle. Devinski ribič potemtaka ni ne iz Devina ne iz Štivana, ki je ob Timavi, ampak tam nikje iz tržiških močvirij. V Klari Legiševi pa je zapeljal mlada izletnika v Timavo, ker je mislil, da se izliva pod Devinom, in si po nepotrebnem podaljšal pot po mokrem in po kopnem. Izletnika si zraven tega nekoliko zaobrtna strani sveta, ko postavi ognjeni zahod na jug, da je pač nad morjem, zakaj nad morjem je zahod učinkovitejši. Naj bo omembe vredna še naivnost v Vinogradu, Mladika 1935: »Vso pomlad in v poletju (toliko pač ni treba) je stopal med trtami s težko škropilnico na hrbtu in rosil sinji dež galice na liste ali pa s pihalnikom pršil nanje švepleni prah. Kadar pa je sonce preveč izžgalo zemljo, je v škropilnico nalil vode in rosil tla.« Kdaj bi ta božji človek s svojo blagodejno roso namočil en sam kvadratni meter, kdaj eno planto, kdaj celo ves vinograd!

Iz vsega bo pač že nekoliko jasno, iz česa sestojijo snovno Magaj-nove v ožjem pomenu primorske oziroma kraške zgodbe. Splošno primorska vprašanja ubožstva, brezposelnosti, preganjanja, izseljevanja v Trst, Egipt, Argentino, kakor tudi ljubezenske zgodbe in nezgode, ki so položene v ta okvir, vse to je zajeto kar se da preprosto, naivno romantično, skano v rahlo, zelo sentimentalno, le prevečkrat omledno poetičnost, ki hoče biti življenjska, sodobna, socialna, pa se trže ob dihu življenja in ob kritičnejšem pogledu. V rokah, njegovih rokah, se je Kras z vso Primorsko vred prenetel in odmaknil v nekaj sanjavo daljnega, skoraj pravljico nedoločenega, v sila preprost, da, glede živosti naravnost siromašen svet. Kar je v obravnavanih stvarih problemov, ne ganejo, ker so domnevani v domnevanem svetu. Snov postaja vse bolj literarna in šablonska, čim bolj ji je pisatelj zaradi neprehodne meje odrezan od resničnega življenja tam doli. Kako literarna je na priliko Klara Legiševa. Lepa (to je neobhodno) Kraševka — sicer iz vremse doline! — hoče v krizi rešiti zadolženi dom in gre zato v Trst, da bi v gosposki hiši tešila strasti bledičnega meščana, ki njegovi ne marajo, da bi se okužil pri »ščavah« (slovenskih vlačugah) v Starem mestu. To sklene kljub svoji npravnosti, ki naravnost spreobrača skvarjeno meščansko družbo, in čeprav ima vdanega fanta. Kakor je vprašanje tukaj zastavljeno, ni le naivno, ampak prava literatura. Za rešitev se človek niti ne more zanimati.

9.

Zanimiva zadeva je s Tolmincem Cirilom Kosmačem. Pri njem je še bolj očita tradicija literarnega osvajanja pesniško privilegirane pokrajine. Ob nemajhnih preobrazbah, ki jih je pri njem doživel Kras, lahko pokažemo, kako utegne ta manira vsaj za čas oslepti celo človeka, ki bi mogel povedati o življenju Slovencev v Italiji nekaj svojega, od literature neokuženega. Saj si je ogledal celo več znamenitih italijanskih ječ, bil na tržaškem procesu, bil torej zapleten v pravo, še zdaleč ne literarno življenje primorskega človeka.

Kosmačevo tavanje je sploh posebnost. V prvih letih na ti strani so ga prav radi videli na emigrantskih sestankih in taborih, kjer jih je v duhu vodil po Primorski in jih s svojo čustveno besedo zagrabil do solz. Na te uspehe je bil ponosen. Bral jim je tudi čustvene zgodbe o potepuhu brez domovine, pisal, skoraj kakor je čustvoval Cankar in Pregelj, še bolj pa ga je imel v oblasti Magajna. Dasi ni poznal Krasa

še toliko ne ko on, je vendarle šel za njim na ta svet. V Cerkovniku Martinu (LZ 1933), ki je še zelo začetniški, se je ustavil nekje na Doberdobo, opeval vinograde, Kosovelovo gmajno, bore in brinje, suhe zidove, teran in Nabrežino, seveda kakor si jo je sam predstavljal. Ta svet, ki je že iz druge roke, je precepil s Tolminsko: z vodami, ki šumijo po dolinah in kotanjah, z lazi, slamnatimi strehami bajt, s tolminski imeni, tolminskimi vrzelami (živimi mejami), češminom in podobnim. To poetično eksotičnost je porabil za nekak spomeniški podstavek neznane Primorcu, eni izmed žrtev toliko slavljenе tuje »kulture«. Za to si je izbral romantično prenapeto, že neprijetno topopostavo, ki se vrže v blaznosti s hodnikov rimske ječe Regina Coeli, kamor so ga spravili, češ da je zvonil k uporu.

Kmalu pa se je Kosmač razvil in se otresel Magajnovе manire. Vrgel se je v drugo skrajnost. Topot, v Hiši št. 14, Sodobnost 1934, je šel v Trst. Narisati je hotel podobo brezposelnega kolektiva, natrapnega v namišljeni mestni hiši v Starem mestu, podobo, ki naj bi imela menda tudi splošno, krajevno nevezano veljavnost. Hiša št. 14 naj bi bil mogočen privid, zrasel iz socialnega položaja današnjih dni. Stvar je precej artistična groteska, pisana na reportažni način. V nji dobiš zelo srečne utrinke, pa tudi povprečno, prazno in nepristno blago. Nekod je zelo možganska, snov večkrat nenaravno prirojena zastran duhovitosti, kar dela tudi satirični humorist, toda z razločkom: Ne spušta se v neznanu in tudi ne v toliko psihološko nemogoče, da bi si s tem odbil ost. Jasno, da je moral zato zaiti v nenazorne splošnosti in kombinacije in se za nadomestek igrati z naturalističnimi in cinično duhovitimi okrasiki. Ne rečem, človek dobi kljub temu v Hiši nekaj dobrih vtisov iz tega sveta na robu slovenske zemlje, v katerem se preliva naš življ z italijanskim v svojevrstno južnjaško gmoto, iz sveta, ki je v naši literaturi še skoraj docela tuj.

Da je tudi ta tržaška podoba včasih precej literarna, se prepričamo na priliko ob postavi čevljarja Jaconcica, ki da je prišel s Krasa, pa ga je v resnici Kosmač dobil od Miška Kranjca ž njegovim izrazom vred, ta pa spet od Cankarja. Jaconcic je namreč tip človeka, ki večno sanja o domačem kraju, pa se ne more nikdar odpraviti domov. Dasi Kosmač zdaj na vse načine, posebno pa z naturalizmom in cinizmom, pobija sentimentalnost, mu je tukaj le ušla izpod prstov sentimentalna duša, zlasti še, če je od Kosovelovega Tomaja, če sanja, kako je tam bos in razoglav nosil zemljo v košu — tega še ni treba! — kako diši tam na večer — prosto po Kosovelu — po tropinah, brinovih jagodah in borovi smoli. Ta »Kraševce« je bil še tako nemogoče neroden, da je pozabil, kje natančno je prav za prav rojen, da ima sicer dober spomin, posebno za dekleta, ki jih je tam objemal.

Naturalizem in anarhični cinizem, ki je najbrž še najbolj pripomogel k navdušenju za to delo, je bil Kosmač gotovo bolj po duši kakor prejšnja primitivna sentimentalnost. Naučil pa se je teh stvari pri Krleži, zlasti pa pri sicer zelo dolgočasnem Italijanu Mariju Marianiju. Tega pa Kosmač daleč presega po udarnosti svoje patetične besede, za katero gre vsaj v Hiši v nekem opoju in s samovšečnostjo, ki je prav južnjaška. Tu je še skoraj samo artistično veselje nad posebnostjo in duhovitostjo domislice in izraza, premalo pa človeka ali pa je še sentimentalен.

Da je njegov naturalizem še vedno črpal iz nepristne, omledno romantične sentimentalnosti, priča tudi Zločin Bernarda Tula (Sodobnost 1935). Tu imamo znova romantičnega »Kraševca« neznano kje s kraško istrske meje (Sin srednjega vinogradnika in vroče Tržačanke!). Od te meje je videti, tako je zapisano, meglo nad Doberdobom. Tu je buča vina, suho brinje, neznane loke, tolminska zakajena bajta, tol-

minske mehnice itd. Sreča še, da vsaj pozneje spravi svojega človeka na svoje Tolminsko in ga tam naturalizira.

Počasi je Kosmač le pokazal, da je z nogami že zadel ob svoj svet. Zdaj je gotovo neprijetno občutil, da je moral tako mlad od svojih krajev, ki bi se mu šele zdaj ponujali s polnim, še neizkoriščenim življenjem. Le da bi znal človeka ne samo zgrabiti, ampak ga tudi verjetno krečiti po postajah njegovega razvoja. V Gosencih, ki je iz spominov in ki je njen zarodek prav v nerodnem Cerkovniku Martinu, se leskečejo pravi biseri in v nji utriplje lepo, toplo človeško srce. Torej zna priti tudi do njega.

10.

S Kosmačem lahko končamo to obiranje. Ker se pisatelji niso spuščali samo na Kras, bi se dal seznam podobnih grešnikov in njih količnik toliko zanimivih grehov povečati. Tako obravnavanje bi seveda povedalo, da je literarno osvajanje tujih pokrajin, njih kolonizacija in podobno preobražanje največkrat nerodna stvar, tudi če bi se sklicevali na potrebo sočutja, moralne podpore ali česa podobnega. Da tudi umetniško ni dosti zmiselno, ker mora zamenjati stvarnost za več ali manj literarno, naivno, romantično sentimentalnost. Ta pa je pa umeten nasad na peščenih tleh, kjer zaradi pičlih sokov ne more uspevati. Zato tudi ni dokument razmer, marveč njih sentimentalna rekonstrukcija brez prave aktualne osti.

Nabiranje takega drobiža ne rečem da ni samo na sebi brez miškavnosti. Četrtošolec je zasačil Prešerna, da je postavil v »Afriško puščavo« leva in tigra, dasi dobimo ti dve zverini skupaj menda edinole v Aziji ob Perzijskem zalivu. Staknil je še, da govori o somih v Bohinjskem jezeru, ki so neki le v Blejskem, a jih je pesnik domneval tudi tam. Toda da bi bil bistri fant s tem Prešerna zmanjšal? Zanimiva ugotovitev, ki se tiče pred vsem podobe, podoba sama pa je le spremljajoča okoliščina, ki ji ni toliko za to, da bi veljala kakor samostojna resničnost, skladna s stvarnostjo, ampak je v službi neke umetniške ideje, ki jo ponazarja. In v tem je razloček med tema dvema Prešernovima neskladnostma in med kopo onih, ki smo jih imeli priliko nabrati v kraških zgodbah. Te hočejo, če se oziramo na novejši stvari, veljati za resničnost, za stvarno, sodobno življenje, pa naj so še tako eksotične. Kar je bilo postavimo za Kosovela del njegovega resničnega sveta, živi vir, pobuda, okvir in barva njegovih občutij, je tu največkrat izposojeno, vidno poobčuteno in pobledelo. Podoba je sicer »popelšana«, a ne več elementarna, življenjska in če je porabljena za kuliso, a ustvari videz stvarnosti in pristne prostornosti, je vendarle kulisa, nadomestilo in prevara. To nepristno gradivo pa je nekaterim edino oporišče, s katerega tipajo po neznanih tleh, vklada, na kateri rasejo njih nujno več ali manj slabotne zgradbe.

S takimi namišljenimi mrežami skušajo zajeti neznani svet in ga približati bralcu. Recimo, da se ta v prizadetih krajih in razmerah ne spozna. Potem utegnejo take zgodbe le streči njegovemu preprostem nacionalnemu čustvovanju, podpirati njegovo omedlno sentimentalnost, ki ne mara gledati v obraz svetu, kakršen je. Morda je taka literatura potrebna, vsaj veliko navdušenih pristašev ima. Močna, zrela hrana pa to gotovo ni in tudi prav vzgojna ne niti v umetniškem in nacionalnem pogledu. Domačin se bo seveda nasmehnil takemu maličenju in »poetiziranju« resničnosti, ki mu tudi ne more zbuditi onih domačih, dragih slik in občutij, ki se nepričakovano prožijo in razgrinjajo iz del, črpajočih iz pravega življenja. Nasproti tujim oblastnikom pa taka omedlna pričevanja in obtožbe ne morejo veljati kot res nevarno orožje. Tako so lahko le, kadar pomenijo neoporečna dejanja. Kaj takega vsaj obravnavne stvari še od daleč niso. Kljub

raznim gloriolam, ki jih odevajo primorskemu življenju, je to samo na sebi veliko bolj pretresljivo.

Res je, da je pisatelj po večini odrezan od današnjega primorskega življenja. To ni veselo. Zato pa mu še ni bilo treba, da je brez premisleka hodil na neresnična tla, da je tod živel, v svojem svetu pa pustil v nemar ono mrgolečo množico drobnih vsakdanjosti in stisk, ki sestavljajo življenje in ki bi mu bil marsikdo zelo hvaležen zanje. Če bi iz njih zidal in jih seveda jemal pod pogledom na celoto, bi to bilo vse kaj drugega ko podoba nezanimive vsakdanjosti.

Za čas, v katerem je živel do zdaj primorske emigracija, je to pisanje zelo značilno. Kakor se ona v svojem političnem delovanju, zlasti v predstavnikih, ni mogla prav znajti v današnji Evropi, tako so zaostajali tudi njeni pisatelji, dasi nekako velja, da pisatelji prednjačijo, pa najsí niso posebni umetniki. Tako pa je bilo videti, da hočejo nekateri dosledno celo na primorskih tleh gostovati, celo tu biti emigranti.

Vse te besede seveda nočejo povedati, da bi moral pisatelj v svojem delu za vselej ostati le na tleh, ki so njegova domovina. Drugačna je njih misel. Lotil bi se prav tako lahko tudi drugega življenja, ki mu je toliko znano, da se mu čuti kos. Vprašanje je le, kakšne so pri tem njegove ambicije. Danes imamo Slovenci lepo pripovedno delo, ki lahko velja za dokument in sicer tak, da ga moremo pokazati tudi drugim. Kaplan Martin Čedermac je gotovo neoporečno dejanje. Če bi se na primer našel domačin, ki bi kontroliral to pisanje s stvarnostjo, menim da bi moral ugotoviti, da se je pisatelj precej spoznal z njegovim svetom, da pa ga ni mikala skušnjava, da bi se izkazoval za natančnega poznavalca vseh njegovih potankosti. Za nekaj drugega mu je šlo, za podobo splošne bolečine preskušenege ljudstva. In to mu je tudi moralo uspeti.

*

Zanimivo je, da je Kras od vojske sem tudi pri Italijanih v približno takih časih kakor pri nas. Kras je bil km Italije, ko se je naravnavala v bodočnost, poje njih lepa pesem o neznanem vojaku, ta tla je posvetila sveta italška kri, znajo povedati oni. Sploh je znal njih nacionalizem vložiti veliko čustvenega kapitala v ta pojem. Tržaški iredentist Scipio Slataper, ki je padel pri Podgori, pa jim je napisal knjigo *Il mio Carso* — Moj Kras, ki so jo v prevodu spoznali tudi Francozi. Trudni, v svojih mislih nemalokrat kaotični, bolni meščan, ki se je izživljal v drobnih vtisih in občutjih, je hrepenel vanj kakor v svojo drugo, ozdravljajočo domovino — nacionalno je bila njegova domovina tam doli, Italija. Napisal je o njej nekaj strani, polnih poetično nedoločnega, a prijetnega zanosa, v katerem utriplje iskrena, umetniška gorkota. Takšne gorkote ni v obravnavani pripovedni literaturi iz rok slovenskih medomačinov niti milosti.

11.

Če postavimo primorsko vprašanje na stran in gledamo bolj splošno, se je to obravnavanje lotilo literarnega dela s strani skladnosti gradiva s stvarnim položajem. To dolbenje z drobnimi dletveci v osrčje in značaj dela si torej ni samo sebi namen. Saj more veljati za včasih zanimiv preizkus splošnih ugotovitev in ocen kakega pisatelja: da je na priliko Jurčič romantičen realist, Pregelj artist s fragmentarno, mozaično intuicijo in podobno. Prav na podlagi hibridnosti sveta, ki ga pisatelj obravnava, to se pravi, na podlagi naivnega prepletanja dejanske stvarnosti s povsem tujimi in literarnimi prvinami, prav na osnovi takih razločnih disharmonij utegne vsaj delno posvetiti v ozadje umetniškega ustvarjanja: zbiranje gradiva, gradnje novega sveta, ki ga usmerja in barva pisateljeva osebnost.

GLEDALIŠKA POROČILA

LJUBLJANSKA DRAMA V SEZONI 1939/40

Molière: George Dandin ali prevarani soprog, Georges Courteline: Tri komedije, Anton Tomaž Linhart: Županova Micka, Arkadij Averčenko: Kupčija s smrtjo.

Molière nam pomeni prvaka francoske književnosti, ker je v njegovem delu najbolj utelešen pristen, neizkvarjen galski značaj, ki je tako različen od resnega tevtonskega. George Dandin je tipično Molièrovo delo tako po razporeditvi oseb (poleg višjih krogov vedno nastopajo tudi služabniki), dalje po uporabi stalnih komedijskih revizitiv salonskih iger, kot so zamenjava oseb, navidezna nevidnost igralca, prisluškovanje, komika položaja, intriga, samogovor itd. Za vsebino ima ta komedija večni motiv ženske nezvestobe, ki jo zagovarja že prešuštnica iz Tisoč in ene noči, češ da jim je tako »usojeno«. Tri dejanja pokažejo vedno znova isto stanje skoro brez potrebnega vidnega stopnjevanja in novega zapleta: plemkinja Angelika je nezvesta, a tudi zvita dovolj, da zmeraj užene nebogljenega soproga, kmeta Dandina. Tip »meščana«, proti kateremu so vsi ostali, tako aristokratska žena, njeni starši in njen ljubimec, a tudi nižji sloj služabnikov, je zanimiv pojav prebujajočega se človeka v drugi polovici sedemnajstega stoletja, ki pa je še preslab za uspešen boj in upor. V poudarjanju bogatega predstavnika srednjega stanu in pripadajočega plemstva, ki zna slabo računati, je vsekakor viden razkol socialnih razlik, ki ga je režiser tudi z veseljem podčrtal. Da ima meščan zvezane roke tako rekoč samo še z nasiljem formalizma, to je uglajenih oblik, z nasiljem plemstva samo po rojstvu, a s propadajočim imetjem, že kaže na bližnji konec suženjstva.

Uprizoritev sama pomeni za dandanašnjega človeka le še zaradi imenovanih motivov, torej zgodovinsko zanimivo delo, ki ga gledamo z vsem potrebnim spoštovanjem, a nam je odmaknjeno in nas ne zagrabi na globoko. Odmaknjena nam ni toliko vsebina (tudi danes se borimo proti socialnim razredom in tudi naši moške nosijo rogove), kolikor po odrski izdelavi. Molièru se prizanesljivo smejemo, se nekoliko zamislimo, a se nič preveč ne vznemirjamo. Vsa njegova smešnost je v zapletenih položajih in deloma v besedi. Dialog je izvrsten, tudi samogovori se spričo pravega gledanja na antikviteto ne zdé tako nenaravni, nagovori na publiko pa silijo v poučnost.

Dandinova vloga je dosti težka. Daneš je tega osmešenega moža, ki visi na robu tragičnega, podal s pravim razumevanjem. Usoda »revolucionarja«, ki se bori proti strnjeni vrsti združenih nasprotnikov, se počasi dviga na vrhunec, ko ostane končno sam in brez pomoči. Vsi drugi igralci so se dobro vživeli v pravo molièrovskega figuriranje. Režijo je prav dobro opravil dr. Bratko Kreft, prizorišče pa zamislil scenograf inž. arh. Franz. Zadeti so bili slog okolja, kostumov (Ludvik XIV.) in občevalnih oblik nastopajočih.

Slovenski prevod komedije je oskrbel Fran Albrecht.

Za nekakšno dopolnilo, a tudi nasprotje je služila uprizoritev treh komedij (vse tri so bile pri nas že ponovno igrane) »Bouhoursche«, »Stalni gost« in »Priljudni komisar«, ki jih je napisal Francoz Georges Courteline. Igre nam namreč prikazujejo komedijo iz konca devetnajstega stoletja. V prvi dvodejanki o smeš-

nem prevarancu srečamo presenetljivo vsebinsko sorodnost z Molièrovim Dandinom, ki pa nam je v izlivu kot v izdelavi bližja in neposrednejša. Posebno se je ta stik posrečil pri drugi in tretji enodejanki, ki sta obe dosegli precej smeha pri občinstvu. Komedije, ki prikazujejo pariško življenje v zasebnosti, v sodni dvorani in na policijskem komisariatu, sicer niso bog ve kakšne literarne umetnine: so lahkotne, kratke slike, kot jih prinaša in terja francosko razpoloženje, brez vsiljive poučnosti, s komiko tako rekoč že v snovi sami, na primer zmaga ženske narave, zmaga krivice, nasilje mrtvega zakona nad življenjem, okorelo uradništvo z odredbami in paragrafi, udarec po oblasti itd. (Sprememba iz odvetnika v državnega tožilca v isti zadevi je čudovit domislek!). Ob razpravljanju glavnega predmeta pa se obenem tako fino razgalja moralno življenje teh bednih zemljanov, da ti silijo solze v oči od smeha (mož z zlato urol!). Courteline je Molièru sorodna narava in s tipiziranjem nadaljuje njegovo delo, le da je pri njem že tretji stan v večini.

Komedije je z uspehom zrežiral prof. O. Šest. Razdelitev vlog je bila primerna: uspeli so posebno v prvi Cesar kot veseljak Boubouroche in Gabrijelčičeva kot pretkana metresa, v drugi Kralj kot stalni gost Lagoupille in Gregorin kot odvetnik dr. Barbemolle, v tretji pa Cesar kot komisar — vloga, ki je v nji izčrpal vse svoje zmožnosti kot mimik — in Secer kot blaznež Floche, v kateri je mladi igralec pokazal izreden talent.

Stopetdesetletnico slovenskega gledališča je proslavila naša drama s tem, da je uprizorila Linhartovo »Zupanovo Micko«, ki so jo prvič igrali 28. decembra leta 1789. Predstavo je spregovoril član slovenske Akademije znanosti in umetnosti profesor dr. Fr. Kidrič o Antonu Tomažu Linhartu in o dobi, v kateri je nastala njegova predelava te nemške igre, ki pa je po njegovi slovenitvi postala temelj našega gledališča. Svojski starinski prizvok je skušal ohraniti igri režiser Bratko Kreft s tem, da je pripravil delo v nespremenjenem Linhartovem jeziku. Žal moremo o tej jubilejni predstavi poročati edinolet kot kronisti; igrali so jo samo izven abonmaja, kamor revialni poročevalci nima dostopa.

Komedija v treh dejanjih »Kupčija s smrtjo« ali tudi »Igra s smrtjo«, ki jo je napisal znani ruski feljtonist Arkadij Averčenko in poslovenil R. Pregarc, je pisateljevo edino odrsko delo in kot tako kaže nekatere tehnične neizdelanosti (na primer lutkarsko nastopanje oseb). V ostalem ima pisatelj smisel za svojsko notranjo povezanost odrskega dela (enotnost dejanja), zato ima delo dobro notranjo zgradbo z dovolj močnim dramatskim stopnjevanjem, posebno pa s preobratom v drugem dejanju, ki že dá slutiti zanimiv zaključek. Ta je v resnici dovolj močan. Vsebinsko obdelava komedija znan motiv kupčij s smrtnim zavarovanjem, vzet iz ruskega življenja po svetovni vojni (to okolje je bilo premalo vidno!). Humor prihaja na dan v dvoumni misli in besedi ter zamotani situaciji (na primer srečanje dveh zavarovalnih agentov, ki drug drugega ne poznata). Dobro je bila podana rast dveh nasprotujočih si akcij: čim bolj računa umazana kupčija s smrtjo bolnega poeta, tem bolj ta raste v zdravju in življenjski sili ob zdravem dekletu.

Izmed večjih vlog, ki so bile dovoljno rešene, so bile sledeče: Lipah kot romantični trgovec Taldikin, Jan kot bolni poet Kazancev in Daneš kot agent za življenjsko zavarovanje Glibovič. Izmed ženskih vlog je stopila v ospredje Gabrijelčičeva kot lahkomiselna, nezvesta Taldikinova žena Olga, posebno elementarno pa je podala svojo vlogo mlada Anica Levarjeva kot Zoja, Taldikinova nečakinja. Režija, ki ni zahtevala posebnih nalog, je bila v rokah prof. O. Šesta in je uspela.

Leopold Stanek.

ITALIJANSKA POLITIKA IN EVROPSKI VZHOD

V današnji evropski vojni, ki se je na kopnem izoblikovala v pozicijsko vojno, vzbuja stališče nevtralnih držav enako ali pa še večje zanimanje kot dejanja vojskujočih se držav. Največ ugibanj in presenečenj povzroča Italija, ki je edina nevtralna velesila v Evropi. Njeno stališče moramo presojati stvarno in brez prevelikega upoštevavanja ideoloških razlik, če hočemo dobiti vsaj nekoliko jasnejšo podobo.

Glavno smer politike нареkuje vsaki državi njen zemljepisni položaj. Italija je predvsem sredozemska sila. Pierre Dominique pravi, da jo lahko definiramo s Sredozemljem. Italijanska politika se počasi, pa vztrajno usmerja v Vzhodno Sredozemlje. Za to svojo pot pa potrebuje varno ozadje, ozadje »imperialne poti«, katerega naj bi tvorila Balkan in Podonavje. To pot si mora torej zavarovati, če hoče doseči svoje cilje.

Svetovna vojna je z mirovnimi pogodbami razbila Avstro-Ogrsko in ustvarila iz nje več majhnih držav. Italija je dobila na severu trdno mejo na Brennerju in zaprla germanstvu pot do Jadranskega morja, njeni sosedji sta poleg močnejše Jugoslavije postali šibka Avstrija in (posredno) Madžarska. Italija si je pridobila prijateljstvo obeh in končno leta 1934 ustvarila trozvezo z rimskimi protokoli. Toda po abesinski vojni in po sodelovanju v španski državljanski vojni Italija ni mogla preprečiti Anschlusa in ostal ji je le en podonavski zaveznik, Madžarska. Jadransko morje je bilo spet ogroženo in Mussolini, ki je poprej ponujal Sušniku svobodno luko v Trstu, je ni dal Nemčiji, čeprav je zanjo uradno prosila. Da bi mogla Trst uspešno braniti, je morala Italija pridobiti prijateljske zveze še drugod v Jugovzhodni Evropi. Poskušala je to že davno prej. Ko je propadel poskus pakta z Jugoslavijo leta 1924, je podpirala Romunijo Averesca in Bolgarijo Cankova. Toda njen položaj na Balkanu je postal trden šele zdaj, ko se ji je posrečilo ustvariti prijateljske zveze z Jugoslavijo in Romunijo. Balkanske države seveda Italiji niso prihajale nasproti. Kolikor bolj napeto je postajalo v Evropi, toliko bolj so skušale balkanske države ostati nevtralne v podonavskih sporih in usmeriti svojo politično dejavnost proti Sredozemlju. Tako je svet Balkanske zveze dne 23. februarja 1938 izjavil, da je glavna osnova zveze prizadevanje za dobre odnose in ohranitev miru v Sredozemlju. Ko so postajale grožnje hujše, je postalo tako stališče vedno težje. Romunija in Grčija sta spomladi 1939 sprejeli angleško-francosko jamstvo proti napadom. Turčija se je začela pogajati za sklenitev pogodbe o medsebojni pomoči. V tem času (7. aprila 1939) je spremenila Italija svoj albanski protektorat v anektirano ozemlje. Zato je dobila kot »balkanska sila« še več prilike, da se vmešava v balkanske zadeve. Aneksija je vzbudila vznemirjenje v Grčiji in nezadovoljstvo v Turčiji, češ da trajna prisotnost katere koli velesile ruši balkansko ravnotežje. Tak je bil položaj, ko se je začela vojna v Srednji Evropi.

Zakaj se Italija ni vmešala v vojno, čeprav jo je družila z Nemčijo ideološka sorodnost, delno isti cilji in prijateljska zveza, o tem kroži nešteto razlag, izmed katerih nobena ne zajema cele resnice. Precej je gotovo pripisovati vplivu Cerkve in dinastije, ki sta delovali za mir. Glavni razlogi, da je italijanski režim sklenil ohraniti nevtralnost, pa

so bili gotovo čisto stvarni računi, ki jih še ne poznamo in tudi nihče ne ve, če se bodo obnesli. Angleški publicisti pripominjajo, da bi ob vstopu Italije v vojno Nemčija prodrla v Sredozemlje, od česar bi imela Italija največjo škodo. Nemčija bi skušala zasuti vse Sredozemsko morje z minami, da onemogoči angleško trgovino. Toda Anglija in Francija si moreta izbrati še drugo, čeprav daljšo pot, med tem ko bi bila Italija kakor v mišnici, saj bi vsa njena pomorska trgovina izginila. Tako se italijanske koristi skladajo z angleško-francoskimi in nehote mora Italija delati zanje, čeprav je še vedno ostro protiangleško in protifrancosko usmerjena. Pred kratkim se je razlagam pridružila še uradna Cianova izjava, da je nemško-italijanska »zveza na življenje in smrt« izključevala vsako vojno v razdobju prihodnjih treh let in tako vezala Nemčiji roke. Če je to resnično, pravi neka angleška revija, je ta pakt največji uspeh, kar jih je dosegla francosko-angleška diplomacija. Vsekakor zveza ni bila ustvarjena v napadalne namene.

Italija je hitro spoznala pomembnost dejstva, da je Balkan ostal nedotaknjen. S tem je namreč dobila kot nevtralen sosed mnogo večji vpliv na vse vzhodne sosedje. Še koristnejši je bil zanje nemško-sovjetski pakt, Italija izjavlja, da je ostala zvesta duhu protikomunističnega pakta; strah pred komunizmom je že prej približeval balkanske države osi, zdaj pa je ostala vsa veljava protikomunističnega borca Italiji, ki izjavlja, da hoče braniti proti »azijskemu barbarstvu« duhovne vrednote. »Critica fascista« je pisala 18. novembra 1939: »Če upa Kominterni, da se bo mogla razširjati z revolucijami po Balkanu, se bo morala boriti proti Mussolinijevim idejam in bajonetom, tistim, ki so pobijali komunizem v Španiji in drugod.«

Toda spočetka ji je kazalo prav slabo. Romunija, Grčija in Turčija so se nagibale bolj k zahodnim silam, Anglija je povečavala svoje gospodarske stike na evropskem jugovzhodnem trgu. To je bilo usmerjeno proti Nemčiji, posredno pa tudi proti Italiji. Italija bi morala zato izrabiti oddaljenost balkanskih držav od bojujoče se Evrope, njih pomorsko usmerjenost in njihovo željo po nevtralnosti. Italija naj bi jih kot balkanska velesila in kot nevtralna država vodila mimo preizkušenj in zapletljajev vojnega viharja. Prvo pobudo v tej smeri je dala Italija 12. septembra, ko je predlagala Grčiji, naj obnovi z njo pogodbo o mirnih pogajanjih in juridični poravnavi, ki bi potekla 9. oktobra 1939. Italija je odpoklicala večino svojih čet z albanske meje, nakar je enako storila Grčija s svojimi. Nato sta državi izmenjali diplomatske note, kjer se obe veselita »ozračja prisrčnosti in medsebojnega zaupanja« ter upata, da bosta mogli te prijateljske odnose pozneje tudi stvarno utrditi. Pakt torej ni bil obnovljen, kot je pisalo časopisje, marveč sta bili 2. novembra objavljene le izmenjani noti. Do obnovitve pakta pa bosta državi ravnali »po načelih prijateljstva in sodelovanja« v duhu pakta iz 1928.

V tem času, 19. oktobra, se je izvršil pomemben dogodek: Turčija je sklenila s Francijo in Anglijo pakt, ki krije večino balkanskega ozemlja (Turčijo, Grčijo, Romunijo) in posest zahodnih sil v Sredozemlju. Italija je gledala na ta pakt spočetka z nezaupanjem, ker bi želela, da neha vsaka francosko-angleška politika v Sredozemlju. Ta pakt pa jo obnavlja in ker velja za petnajst let, ustvarja defenzivno zvezo tudi po vojni. Vendar se je Italija pomirila, ker je Turčija tesno zvezana z Grčijo, ki je z Italijo v dobrih odnosih. Zato je Italija skušala nadaljevati svoje pomirjevalno delo. Največjo nevarnost na Balkanu je pomenil pojav Rusije na Karpatih, ob madžarski meji. Madžarska je izgubila svojo zaveznico Poljsko in je bila toliko potrebnejša italijanske pomoči. V ta namen bi bilo treba poravnati spore med Madžarsko in njenimi sosedmi, kajti vsak vojni zapletljaj bi omogočil Rusiji, da se vmeša vanj. Od Jugoslavije ni bilo nobenih ovir

in danes so med Rimom, Budimpešto in Belgradom zelo prijateljski odnošaji. Zato je mogel 27. novembra 1959 zunanji minister Madžarske izjaviti: »Močna Jugoslavija je v interesu Madžarske«.

Težavnejši pa so odnošaji Madžarske do Romunije. Med njima ni pomirjenja, dokler se ne uredi vprašanje ogrskih narodnih manjšin v Romuniji. Razgovori med italijanskim in madžarskim zunanjim ministrom 6. in 7. januarja v Benetkah so imeli vprav namen, pomiriti Madžarsko, naj ne nastopa s svojimi zahtevami proti Romuniji, dokler je ta v nevarnosti, da jo napade Rusija. Madžari naj odložijo te zahteve na čas po vojni. Hkrati pa je skušala Italija prepričati svojo zaveznico Nemčijo, da bi bila zanjo zelo škodljiva ustvaritev nove, balkanske fronte, ker bi morala deliti svoje sile.

Drugi nezadovoljnež poleg Madžarske je Bolgarija. Obe ti državi nista za sedanje stanje, želeli bi nekaj ozemlja, tega pa na miren način ne bo hotela odstopiti nobena sosedna država. Belgrad in Ankara delata tudi za mir, toda hkrati sta za strogo ohranitev sedanjega stanja. Italija, ki bi rada ostala v prijateljskih odnošajih z vsemi balkanskimi in podonavskimi silami, se torej loteva težke, najbrž nerešljive naloge. Pravo pomirjenje je prav za prav nemogoče, Italija le odstranjuje netivo, da se vojni požar ne more razširiti. S tem bi si želela utrditi svoj položaj v Evropi, kot ustvarjalka balkanske sloge pa bi si hotela pridobiti zaupanje (in pozneje hvaležnost) balkanskih držav. Toda težave bodo postajale vedno večje, kajti kdor hoče vzbujati upe za prihodnost pri tistih državah, ki zahtevajo zase neka ozemlja, hkrati pa pri njihovih današnjih lastnicah, ta se loteva skoro nemogoče naloge. Res so vse balkanske države za nevtralnost, toda ta beseda ne pomeni iste stvari v Belgradu ali v Sofiji, v Atenah ali v Budimpešti. Za ene je nevtralnost le nad vse nevaren prehod, ki ga je treba previdno prekarčiti, za druge pa pomeni pripravljanje za »popravo krivic«. Vsaka država pa bi rada prihranila svoje izglede na uspeh in vso svobodo gibanja prav do konca vojne.

Konferenca balkanske zveze v začetku februarja v Belgradu ni prinesla kakih odločilnih sklepov ali sprememb. Tega tudi ni bilo pričakovati. Bolgarija in Italija nista poslali niti opazovalcev, marveč sta ju zastopala le poslanika. Zato se ni moglo niti začeti približevanje dveh različnih zamisli, ohranjevalne in revizionistične. Balkanska zveza je ostala na svojem stališču, ki odklanja vsake spremembe na Balkanu. Po vsej verjetnosti je odmev teh sklepov sprememba vlade v Bolgariji.

Vse majhne države si želijo miru. Pripravljene pa morajo biti na vse, kajti danes se prav lahko zgodi, da nadvse miroljubna in nevtralna država postane žrtev neizzvanega napada, kar izpričuje finska tragedija. Nevarno bi bilo, če bi se balkanske države zanašale na kako italijansko nasprotstvo do sovjetsko-nemške zveze. Saj piše fašistična revija »Gerarchia«: »Sejalec boljševizma bi bil, kdor bi hotel nalogo fašizma omejiti na protiboljševiški boj. Taki ljudje bi napravili iz (fašistične) revolucije reakcijo in bi dali roko celo demoplutokratom.« Italija bo vselej zasledovala le take cilje, ki utegnejo koristiti italijanski državi in fašističnemu režimu. Če hočejo male države ostati nevtralne, si bodo morale ta položaj same priboriti.

Kakor je torej položaj Italije v marsikaterem pogledu zavidanja vreden, krije njena politična dejavnost v sebi neznanke, ki utegnejo postati zelo nevarne zanjo. Italija ne misli postati »zastavonoša lige nevtralcev«, ker natanko govoreno ni nevtralna, marveč le nevojskujoča se država. Če hoče doseči katerega koli od svojih velikih ciljev, se bo Italija morala odločiti za aktivnost in njena danes negotova odločitev bo usodna zanjo in za marsikoga drugega.

Janez Gradišnik.

IZ PISEM UREDNIKU

1.

»... Tudi pri vas se vedno bolj pojavlja čuden pojem vere in katoliške skupnosti. Tisto znano formulo iz katekizma: »Verovati se pravi vse za resnico imeti, kar nam je Bog razodel in nam po katoliški Cerkvi zapoveduje verovati« prenašajo na filozofsko polje in s tem slabijo krščanski pojem vere. Nočejo vedeti, da nobena formula ni in ne bo podala vse polnosti resnice, ki jo vanjo hoče dati njen avtor, najmanj pa polnost krščanske resnice. Tako postaja vera nekak skuppek stavkov, abstraktnih resnic in obligacij. Rekel bi, da ustvarjajo filozofski sistem teologije, katerega učinek govori: treba se je podvreči nekim predpisanim svetovnim nazorskim trditvam, ker jih tako uči Cerkev in ker je Bog tako razodel. Govorijo sicer tudi o veri pod vplivom milosti, govorijo tudi o »posvečujoči milosti«, toda ne o njeni resničnosti in življenjskosti, marveč o njeni oblikovni, načelni plati. Kadar govorijo o milosti, jo namreč dvignejo dogmatično, zahtevajo predvsem, da se podvrže najprej trditvi o milosti, šele potem skušaš stopiti z njo v ponižno, pričakujoče razmerje.

A propos! »Širjenje verskih resnic« je danes čudno razumarsko in organizatorno, kratko in malo mehanično. Sredstva so precej le zunanja, kakor bi hoteli vsi ti apostoli reči: na človeka ni mogoče polagati poudarka, ker je to tako negotovo polje... Kako se izdajajo v svoji lastni slabosti; manjka neomejenega krščanskega zaupanja v milost, v delovanje božje v dušah. Dovolj! Mislim, da bi kdo med vami znal tukaj bolje nadaljevati. Samo to naj še pristavim, da je abstrakcija v verskem svetu nujna okrnitev verske resničnosti. Tak način vodi nujno v sistemarstvo in si privzame vse negativne poteze zgolj urejanja, in še to razumarskega urejevanja.....«

2.

»... Morda je to zaradi razdalje same, še bolj pa najbrž zaradi dejstva, da sem že dalje časa izven zamotanega slovenskega življenjskega območja, da vidim preproste slovenske resnice, ki jih vi ne morete tako enostavno videti in ugotoviti. Tako sem nekega dne na vsem lepem določno zagledal strahotno avtarkijo politično razumljivega katolištva v slovenskem narodu. Avtarkija katolištva, kako protislovni in vendar kako resnični besedi na Slovenskem! Kdo more tajiti resničnost, ki jo oznamenjujeta? Kdo more tajiti dejstvo, da se je versko občutje Slovencev že prej preveč usmerjalo v zgolj konfesionalno zavest, premalo pa v verski heroizem, in da se je ta zavest zadnje čase s pomočjo organizacij in z vsemi sredstvi socialno-političnega aparata spremenila naravnost v militarizem katoliške akcije, ko si danes tako želimo od nje blagodejnega vpliva evangelijskega življenja.

Razumel me boš kot katolika, da s tem stavkom ne morem v nobenem smislu meriti zoper bistvo prave krščanske akcije, kajti z njim skušam določiti le nevarno bohotnost versko-političnega strujarskega izživljanja v slovenskem narodu, ki je danes pred odločilnimi zgodovinskimi trenutki.

Iz mnogih izrazov v rednih ter izrednih publikacijah katoliškega tiska spoznavam, da ste naravnost v sijajnem organizatoričnem vzponu, da strumno urejate tudi najmanjši del slovenskega ozemlja v Jugoslaviji; pravili so mi celo, da ste urejeni po stanovih, na najrazličnejše elitne in pomožne čete, da ste na spreten način izvršili kataster vsega slovenskega ozemlja, da imate vzorno urejena vodstva, vzorno koordi-

nacijo najrazličnejših central in neutrudno delo na terenu, stroj, ki dela moč in dan. To je povedal eden mojih tovarišev zbranemu krogu gotovih ljudi, ko je o priliki papeževega obiska v Quirinalu prišel pogovor tudi na Slovence. Nekdo iz zbranega kroga je mislil, da gre za narodno organiziranost Slovencev in je presenečen dejal: 'Taka narodna zavest lahko prenese tudi najhujše življenjske težave.'

V tistem hipu me je kakor blisk spreletelo občutje, da sem ohromel. Postal sem nesrečen kakor popoln izgubljenec. Pred menoj je zazijalo spoznanje, da smo Slovenci vse svoje življenje postavili na usoden zgodovinski nesporazum, ki ga še vedno nočemo spoznati. Svojo življenjsko uspešnost, kakor rečete temu v 'Dejanju', uspešnost, ki je predvsem stvar narodne vzgoje, torej narodne zavesti, smo mislili rešiti v konfesionalni civilizaciji. In ko je ta konfesionalna civilizacija postala naš edini družabni smoter, nas je z usodno hipertrofijo svojih sredstev in koristi tako neizprosno vsrkala vase, da nam je na eni strani zaprla pot do pristne verske kulture (kje imamo Slovenci resnično versko revijo?), na drugi strani pa nam je ravno tako onemogočila neposreden pristop k važnim življenjskim nalogam narodnega občestva, od katerih je pač najvažnejša — ohranitev naroda kot naroda.

Tako je prišlo do mogočne preplavitve slovenstva s svojevrstnim katoliškim delovanjem, ki nima nobene notranje zveze s pravo versko kulturo in njenim odrešilnim vplivom na posameznika in občestvo, prišlo je do duhovne oslavitve slovenskega življenja, ki se zanj čudim, da že ne začne končno vzbujati nemira tistim velikim katoliškim možem slovenskega življenja, ki bi morali že davno spoznati pretkano igro političnih stremuhov...

... Vse to izhaja torej iz našega starega nesporazuma, da je s takó opisano versko smerjo že sólo po sebi dano poroštvo slovenske življenjske uspešnosti, da ideološka šola popolnoma nadomešča narodno-politično vzgojo. Odtod ni bilo daleč do današnjega mišljenja, da je v narodnem pogledu edino važna konfesionalna resničnost, da narodno skupnost najbolje predstavlja 'katoliška' skupnost in da je Slovenec le, kdor je katoličan. Že večkrat smo si priznali med seboj, da ste jugoslovanski Slovenci vseh dvajset let vedno bolj izgubljali svojo narodno zavest in da ste postajali vedno bolj kozmopolitski. Razumljivo je, da zdaj govorite o nevarnostih, toda rečem Ti to, kar že sam veš, da je največja nevarnost v nas samih...

3.

... Vse se spreminja okrog nas. Liberalno gospodarstvo izginja na najrazličnejše načine, meje se spreminjajo, politično življenje dobiva svoj surovi pomen, vrednote duhovnega življenja bledijo, bliža se 'baisse' človečanstva, potapljamo se v kotel zgodovine, da izidemo iz njega v novi očiščenosti. Tudi pri nas je čutiti resna znamenja velikega svetovnega spreminjanja. In glej, ravno v tem zaznavanju občutim nekaj svojevrstnega. Dovolj, da Ti to izrazim.

Vseh dvajset let po Versaillesu je Evropa živela v nejasnem občutku urejenosti. Na splošno so bile svetovne zadeve normalne, čeprav je bilo mnogo posameznih stritih in izgubljenih človeških usod. Zmagovalci in premaganci so bili ena sama izravnana evropska družba, četudi podvržena kaotičnemu in nemirnemu duhovnemu izživljanju. Če izvzamemo omenjene zlomljene posameznike in njih življenjski pekel, ni bilo nikjer v Evropi čistega in izrazitega občestvenega trpljenja, še manj pa posluha zanj.

V takem evropskem razpoloženju smo bili Slovenci tujci, kajti v vseh poversailleskih letih smo bili edini resnično tragični narod, na-

rod velikega in čistega narodnega trpljenja, ki ga svet ni hotel slišati in še manj razumeti. Bili so še drugi narodi, veliki in mali, ki so utrpeli škodo na svoji časti ali na svojem bogastvu, toda ni ga bilo naroda, ki bi ga razrezali tako krvavo in pahnili v tako onemoglost kakor Slovence. Naša usoda je bila edinstvena, bili smo ponižani in zatajeni. Morda se prav zaradi tega neizrekljivega strahu in neznanega, nikdar do konca razumljenega trpljenja nismo mogli postaviti v sredo zgodovinskega odločanja in se ujeti v mednarodno dogajanje.

Danes nismo več sami. Že dobro leto je Evropa blazno terišče najrazličnejših muk. Taborišča, satansko mučenje posameznikov in celih narodov. Kadar ponoči ne spim, mislim na žida iz Haife. Tega, kar mi je pripovedoval, ne pozabim do smrti, to presega legendarne muke. Nikdar doslej Evropa še ni videla takega trpljenja. V največji temi in svetlobi me spremlja obraz poljskega vojaka, ki sem ga videl v tuji ilustraciji. Takih obrazov je na tisoče, v očeh jim je izgubljenost, pretresljiva nevednost.

Prijatelj, v tem obrazu sem prepoznal tudi sebe. Tebe in nas vse. Ničesar se bolj ne bojim kakor brezsmiselnega trpljenja. Ko danes v čudni zmedi bledijo ideologije in se razgalja stara narava sveta, hočem vedeti, zakaj moja žrtev in čemu moje trpljenje. To vprašanje si zastavljam kot Slovenec in odgovor nanj si moram dati ravno tako kot Slovenec.

4.

... Še v enem pogledu je sodobno mednarodno dogajanje poučno za človeka iz naroda, ki je kulturo smatral za najtrdnější izraz človeškega duha.

Če se ozreš okrog sebe, vidiš, da po svetu nastajajo zanimive in spoštovanja vredne narodne obnove. In če poiščeš čas njihovega nastanka, se začudiš: zgodilo se je v uri narodne nesreče, v temnih trenutkih tesnobe in trpljenja, takrat, ko se je zdelo, da se je narodno krmilo zlomilo. Velika narodna obnova prihaja torej iz depresij, narod mora zadeti in pretresti nesreča, da rodi iz sebe svojo rešnjo misel. To je zakonitost, ki jo poznajo Nemci in Italijani.

Toda vprašam Te, kako to, da Slovenci, najbolj udarjen narod Srednje Evrope, nismo sredi največje narodne depresije spočeli svoje rešnje misli, svojega najbolj upravičenega hotenja po narodni samoodločbi? Ne ponavljam Tvoje točne ugotovitve iz januarskega uvodnika, ampak jo razširjam v luči dejstva, da so manj prizadeti narodi ustvarili naravnost živčno prenapete vsenarodne razgibanosti, Slovenci pa v globinah najbolj človečanske tragike nismo mogli sprostiti tistih moralnih in političnih energij, ki bi spojile in prežarile ves narod v najbolj legitimnem narodnem gibanju.

Zapustimo za trenutek svojo visoko kulturno pozo in odgovorimo si na to usodno postavljeno vprašanje.....«

Koloman K. Geraldini: *Piesňe zpod Triglava*, izbor iz sodobne slovenske lirike v slovaščini. Izdal Študentovski odbor Slovaško-jugoslovanske lige v Bratislavi 1940. Str. 98.

Mali narodi, kakor smo mi, nikoli ne pritegnejo v posebni meri zanimanja tujih narodov in se morajo zato največkrat sami brigati za propagando svoje samobitnosti v tujem svetu, posebej za propagando svojega kulturnega bogastva. Tako smo Slovenci marsikaj morali in še moramo sami prevajati v tuje jezike, pri čemer pa je na naši strani več dobre volje in idealizma kakor smotrnosti. Od tujcev pa so le maloštevilni, ki bi se nam posvečali. Še najboljše je bilo doslej in bo brez dvoma kljub vsemu še tudi ostalo s Čehi, ker vpliva na to ugodno nekaj naših profesorjev v slovanskem centru slavistike po vojni, v Pragi, nekaj Čehov med nami, izmenjavanje dijakov in razmeroma še vedno dostojno število naših mladih znanstvenikov, ki so študirali v Pragi. S Slovaki pa do zadnjih let po vojski tako rekoč ni bilo nobenih stikov. Posamezne časniške beležke niso mogle ustvariti trdnega mostu med obema slovanskima narodoma, ki sta po svoji usodi bila in sta si v marsičem podobna. Po vojski smo dobili iz njihovega slovstva vsaj zglede njihove proze (Hurban-Vajanský, Urban, Kukučín, Stodola), medtem ko je vezane besede v našem prevodu izšlo le malo (Debeljak, Klopčič). Enako je bilo tudi na slovaški strani. Tudi tu je izšlo po številu in obsegu le nekaj več slovenskih del v prevodu (Meško, Grivec, Finžgar, Cankar Magajna, Miško Kranjec itd.), prevodov vezane besede pa razen par Aškerčevih pesmi ni bilo. Letos pa je pesnik Koloman K. Geraldini zbral svoje prevode, raztresene doslej po raznih slovaških revijah, in jih izdal v prijetni knjižici pod naslovom *Glasi izpod Triglava*. (Antologijo slovenske povojne proze je pod naslovom *Klasi izpod Triglava* pripravljala Jan Irmrler. Bilo je to že leta 1934. Pri izboru je svetoval Francé Vodník, ki bi napisal tudi uvod. Knjiga je ostala, že skoro dokončno redigirana, v rokopisu. Vzroki tega mi niso točno znani. Zdi se mi, da je bila krivda deloma v tem, ker ni bilo najti založnika, deloma, ker prevod ni bil jezikovno izpiljen. Morda se sedaj ob izidu slovenske prevedene poezije loti Jan Irmrler ponovno povojne proze. Omenjam to zato, ker sta si zbirki po naslovu sorodni.)

Koloman K. Geraldini je začel s prevajanjem že pred leti za časa svojega bivanja v Ljubljani in nato priobčeval posamezne prevode iz slovenske povojne lirike v Elánu, ki ga je pod uredništvom Jana Smreka do lanskega leta izdajal v Pragi založnik Mazáč, v Prameňu, ki je 1936—37 pod uredništvom K. K. Geraldinija in frančiškana Dilonga izhajal kot glasilo najmlajše katoliške pesniške generacije v Trnavi, ter v mesečniku Slovenské Pohlady, najstarejšem slovaškem literarnem časopisu, ki ga izdaja Slovaška Matica že 56. leto. Tako se je polagoma nabrala lepa vrsta prevodov in ker je prizadevanje šlo le za prevajanjem naše povojne poezije, je delo bilo smotno. Rodilo je dober uspeh — antologijo povojne naše lirike. Knjižico je izdal študentovski odsek Slovaško-jugoslovanske lige (ki pravno prav za prav ne obstoji razen v Bratislavi). Naslovno stran je izdelal grafik Jozef Cincik. Morda bo kdo od nas opazil, da kaže naslovna stran sliko Jalovca, ne pa Triglava, kakor bi sklepl po naslovu, toda Slovake to gotovo ne bo motilo; saj gre samo za lično vinjeto, ne pa za tujsko-prometno reklamo.

Glede izbora in razporedbe se je pesnik-prevajalec držal Vodnik-Ložarjeve Slovenske sodobne lirike iz leta 1933. Izmed tam zastopanih pesnikov jih je Geraldini upošteval v svoji antologiji ena in dvajset, od Župančiča do Kocbeka, in se ni oziral na najmlajše. To je vsekakor umljivo, ker pesmi upoštevanih avtorjev kažejo na že izoblikovane osebnosti, medtem ko pesniški lik najmlajših ni izrazit in dokončen. Pesnike je prevajalec razvrstil tako, kot so v Slovenski sodobni liriki. V izboru so zastopani sledeči pesniki: Župančič 6 pesmi, Sardenko 1, Gradnik 7, Maister in Golar po 1, Golia, Glaser, Gruden, A. Debeljak, Fr. Albrecht po 2, Lovrenčič, Bevk in Podbevšek po 1, A. Vodnik in Taufer po 2, Pogačnik 3, Kosovel 12, F. Vodnik, Klopčič in B. Vodušek po 1, a Kocbek 6 pesmi. Med izbranimi pesniki pogrešam Ketteja in Murna, če ni hotel kot se zdi, prevajalec prepesniti le živčih pesnikov oziroma onih, ki so živeli in pisali po svetovni vojni. Zato je vzel tudi kot najstarejšega Župančiča. Pač pa bi bili zelo značilni in bi izpolnjevali celotno podobo naše lirike Majcen, Jarc in Seliškar, ki bi brez dvoma sodili v to antologijo. Izmed priobčenih bi mogla z več kakor samo eno pesmijo biti upoštevana Golar in Lovrenčič. Izbor pesmi je dober in zadovoljujue; saj ob tako majhnem obsegu knjige tudi ni mogoče postavljati prav visokih zahtev. (Tu ni odveč opozoriti na izredno važnost naših, slovenskih antologij, ki morejo služiti tujcem, zlasti pesnikom prevajalcem, kot včasih edini zanesljivi in obenem najpriročnejši kažipot v množici pesniških zbirk in zmed literarnih časopisov vseh mogočih, hitro se menjajočih smeri.) Poleg Slovenske lirike je pesnik upošteval pri svojih prevodih tudi posamezne pesniške zbirke, tako pri Kosovelu Ocvirkovo izdajo, potem Gradnikove Svetle samote in Večne studence, Kocbekovo Zemljo, Klopčičeve Preproste pesmi, in Župančiču še v V zarje Vidove in Mlada pota, a pri A. Vodniku Dejanje iz 1938. in pri Tauferjevi Dejanje iz 1939. Žal da pri Igu Grudnu in B. Vodušku ni upošteval njunih zadnjih pesniških zbirk, ki bi nudili bolj značilne primere njune poezije, kakor jih je mogla posredovati Slovenska sodobna lirika. Glede izbora je torej treba reči, da je primeren, iz slovenske samoljubnosti pa bi si seveda želeli še to in ono. Toda če se postavimo na stvarno stališče, da med avtorji oziroma založbami in tujino ni izmenjavanja knjig in da je prevajalec omejen samo na slučajna darila svojih znancev, potem moramo priznati, da je prizadevanja bilo dovolj in da je mogoče izboljšati kaj le, če založbe in pesniki tudi sami kaj store za svojo slavo v zamejstvu.

Predvsem naj omenim, da je slovenščina kot jezik naglasno veliko bolj prožna od slovaščine. Ako je katera slovenska trohejska ali jamb-ska pesem v prevodu postala pretežno daktilska, ne smatram tega za nezvestobo pesniškemu ritmu, dasi bi skoraj moral. Slovaščina je namreč po svojem naglasu, rekel bi veliko bolj poskočna in je v njej silno težko ujeti ritem troheja in jamba. Značaj jezika pa povzroča vidno pomanjkljivost zlasti v rimah. Tako so moške rime razen pri enoložnicah nemogoče in so rime pretežno ženske ali celo tekoče, ker je slovaški akcent vedno na prvem zlogu, če celo ne preskoči na predstoječo naslonko. Za to enoličnost naglasa je dobil prevajalec v nadomestilo veliko melodičnost slovaškega vokalizma, ki v marsičem kdaj pa kdaj spominja na hrvaščino.

V Geraldinijevi antologiji namreč ne gre za prevod à la Salvini ali Tesnière, ki sta liriko prevajala v prozi, temveč za pesniško preoblikovanje. Prevajalec je ohranil pesnim ritmično obliko z vsemi zunanji znaki vezane besede. Obdržal je marsikje celo zaporedje in vrstni red rim, da sta oblika in način izraza ostala docela nedotaknjena. To prelivanje v slovaški jezik se mu je po veliki večini posrečilo, v čemer se razodeva pesniški dar prevajalcev. Vselej pa ni imel dovolj močne roke in je ponekod njegovo prizadevanje odpovedalo ter

ni rodilo popolnega uspeha. Pogosto je prevodu škodovalo tudi pomanjkljivo poznanje jezikovnih fines in napačno naglaševanje besed. Včasih pa je čutili, da zahteva miselna in jezikovna dovršenost in izbrušenost nekaterih pesmi docela enakovrednega posredovalca. To velja predvsem za Župančiča, kjer je videti, kako mu marsikje ni bil dorasel. Medtem ko je dobro prepesnil igrško Devojčica moja ali Pomlad in prav dobro Vprašanja, pa pri drugih pesmih ni mogel zajeti kipeče opisnosti in drugod spet ne miselne zgoščenosti. Z vlakom je po melodiji dovolj zvesta izvirniku in dobro teče. Samo verz: Le v dalji planine! je po nepotrebnem prevedel: ...V dal'ke rodné nivy. S tem da je planine nadomestil z njivami(!), je nazoren slovenski verz spremenil v brezbarven stih. V naslednjih verzih tudi ni znal razgibati jezika, da bi zajel tisto tirtejevsko himniko Župančičevo. Najslabše je uspela Naša Beseda, ki je ponekod napačno razumljena ali tako nejasno posneta, da bo slovaškim bralcem delala težave. Pri Grudnu se je na primer v pesmi Ob jezru popolnoma izgubila podoba v prvi kitici. Namesto: Odsevi luči kakor stebri zlati stoje navpik pod okni v dno jezera ... stoji v prevodu: Odbleski luči se kot zlati jez zlivajo pod okni v jezero. V pesmi V blazinah je z ritmom izredno zadet ton razpoloženja in tudi oblika izvirnika, toda s tem, da je prevajalec refren po svoje zaobrnil, se je po mojem čutu pač izmaknila lepota prve figure. Original pravi: ...je le veter, ki je vzdramil sen noči. Prevod pa pravi: ...je to iba vieter, ktorý vzal(!) sen noci. Izvirna pesnikova podoba se uokvirja v razpoloženjsko sliko, medtem ko jo prevod moti. Najslabše je seveda moral odrezati A. Debeljak (poleg Župančiča) s svojo izbrušeno obliko in prožno pesniško besedo. Nadvse pristržni, igrivi verzi njegovega Mladoletja so izgubili vso lahkotnost, ves blesk in melodijo. Postali so mirna, solidna verzifikacija brez sledu oblikovne izbrušenosti. Poleg tega na primer tudi ni prav bral zadnjega verza; kajti besede: »ne zvěni mi, cvet«, je prevedel z: ne zvoni mi cvet. Tudi mehkoba in melodičnost nista zadeti. Podbevškova Hipoteza bolnega kraljeviča, pesem v ritmični prozi, ni povsod razumljena. Nekaj mest kaže nenatančnost v prevajanju, na primer srčni = srečni, zvěni = zvení. Površnost kaže prevajalec posebno v pesmih, ki so svobodnega ritma in so za presaditev dosti lažje kakor na primer pesmi v sonetni obliki. Pogačnikova Golgota je tak vzgled. Original poje: V mraku, (ko so se luči petrgale,) so pred oltarje vstopili še mašniki. Tu je edino mogoče misliti na jutranji mrak, ko duhovniki pristopijo k oltarju za maševanje. Prevod pa pravi: V súmraku, keď sa už večerné(!) zore pretrhly. Izgubljena je tudi globina pesniške figure, ko pravi prevajalec, da so pred oltar stopili mašniki s črnimi(!) ornaty, medtem ko original govori o rdečih ornatih, ki so kakor kotanje »rdeče krvi pod križem na Golgoti«, a prevajalec pozna le »čierň (= črno) jazierok«. Pri Pogačnikovem mrzlem maju niso dobri verzi, da severni veter »cvetje osipa, v plašč se lovi«, kar je napačno prevedeno: kvety sa rodia, v plašč sa vijú, kar nikakor ne spada v to podobo. Slabo je prepesnjen tudi Kocbek. Pesmi Pomladna moč in Angeli sta v prevodu precej oddaljeni od originala, dasi se zdi, kakor da sta mu zelo blizu. Notranja vsebina se da komaj slutiti in je vprašanje, ali bo našla umevanje. Angeli so oblikovno zelo popolni, izdelani in izbrušeni, toda izza oblike bo težko najti smisel.

S temi nekaterimi opombami sem obsodil prevajalca, da je mestoma pesmi napačno razumel ali preveč svobodno prevajal. Te opazke pa nikakor nočejo vzeti antologiji njene vrednosti. Zdi se, sodeč po celotni zbirki, da se je prevajalec veliko resneje lotil strogih in težkih oblik kot lažjih, igrivih, da pa je pri svobodnem ritmičnem pesništvu vzel stvar prelahkotno in se mu je nepazljivost maščevala.

Poleg naštetih manj uspešnih pa moram pokazati na celo vrsto na-

ravnost odličnih prepesnitev. To velja predvsem za prevode iz Gradnika, kjer je res odlično zadeta oblika in podana vsebina do najmanjšega odenka. Dvogovor in Sonet o svobodi, zlasti pa prvi sonet iz Dvogovora, so oblikovno dovršeni prevodi. Pesem Delavec v tujini je skoro bi rekel prepisana v slovaščino, ne da bi trpela slovenski ali slovaški jezik ali pesniška vrednost. Enako moramo šteti med odlične: Maistrove Grobove, Golievo Poznam roko, Tauferjevo Zavrženo pismo in Smrtno uro ter Klopčičeve Ceste pomladi. Kar brez izjeme so dobre, če že ne popolne vse pesmi Srečka Kosovela, najneposrednejšega pesnika, ki je bil menda prevajalcu najbližji. (Geraldini je pred leti izdal dvojce pesniških zbirk: Na poti k demonom in Rosa v čaši.) Pri Kosovelu tudi oblika ne povzroča posebnih težav, ker je zelo ohlapna in slučajna. A prevajalec je znal ujeti osnovno elegično Kosovelovo občutje v preproste kitice. A tudi tu se mi zdi, da je prevajalec v strožji obliki (na primer v Sonetu smrti) bil pazljivejši in strožji do samega sebe, kakor v preprostih, kratkih pesmicah, ki so le bolj samo trenutni zapiski. Odlična sta Močna rdeča junca Kocbekova ter Sad miru.

Med prav uspelimi in malo številnimi ponesrečenimi so seveda potem še nekateri prevodi, ki niso ravno popolni, tudi slabi ne, plod srednje uspelega dela, deloma dobri po obliki, deloma po besedi in zvočnosti, z nekaterimi dobrimi in nekaterimi slabimi verzji.

Antologiji je dodan pregleden članek dr. Tineta Debeljaka Sodobna slovenska literatura, ki obsega enajst strani in je dober, strnjen prikaz povojnega slovstva. Podaja v izrazitih potezih duhovno rast in prepletanje raznih smeri v našem slovstvu, torej tudi proze, strnjeno, kot si to moremo za tujino le želeti. Motijo pa nekatere stvarne in tiskarske napake, ki so ostale tudi v sedanjem ponatisu, kajti prvi natis te študije so priobčili Slovenské pohľady 1938. Dekla Ančka so »lepe novele«. Kraigharjev roman prvič imenuje Kontrolorja Šterobarja, drugič prav Škrobarja. Navaja Cankarjevo dramo Na Betajnovi. Napačno je preveden naslov Za narodov blagov (Za spásu národov) ali Župančičeva Čez plan (Čez planinu). Nejasno je navajanje imen Potepuh Marko in Hiacinta, ker ni povedano, ali so to naslovi Cankarjevih del ali so to osebe iz teh del. Nerazumljivo mi je, kdo je mogel zagrešiti nesmisel, da so V zarje Vidove »narodno politična pesem«. V Ljubljani, pravi, da izhajajo Zbrani spisi Pregljevi in Bevkovi, a so v resnici le Izbrani. Neinformiran je tudi pisatelj članka, kaj so Javornikova Srečanja z nepoznanimi, ko govori, da je to opis potovanja po Nemčiji, medtem ko je v resnici le ena novela izmed štirih postavljena v Nemčijo. Gornje netočnosti je deloma zakrivil pisec, nekaj prevajalec.

S to antologijo bo neposredno stopil v stik duh našega in slovaškega kulturnega kroga. V primeri s slovaško poezijo moram reči, da je naša poezija bolj svetska, manj zvezana s problemi vsakdanjosti in globlje segajoča v bistvo duhovne borbe povojne Evrope. Izbor morda ne bo povsod popolnoma posredoval te naše evropske barve in zapadnjaštva (v dobrem pomenu), toda duhovna borba bo pazljivemu bralcu vidna. Zaradi političnih dogodkov pa bo imela antologija močnejši učinek po svojih pesmih, ki so pognale iz naše narodne bolečine in iz občutja narodne majhnosti. Ista tesnoba ob narodnem vprašanju, naj bo zaradi majhnosti ali zaradi nevarnega zemljepisnega položaja ali zaradi problema narodne razkovanosti (njih nova slovaška manjšina po dunajski arbitražni obsodbi pod Madžari!), grabi srce tudi slovaškega pesnika in slovaškega narodnega človeka sploh. Gotovo bomo po ocenah mogli srečati največ poudarka te sorodnosti v narodni usodi.

Slovaška zbirka naših povojnih pesmi je prav lepo delo pesnika-prevajalca, ki je ponekod v drobnostih zašel in ni pogodil bistvenega smisla ali nazornosti pesniške besede, v večini primerov pa ustvaril

popolno prelitje pesniške snovi v nov jezik. Svetoval bi pesniku še, da v svojem nadaljnjem delu tudi najlažjim primerom posveti isto pazljivost, kakor jo je posvetil najteže prevedljivim pesmim, pa so mu uspeli. Ni dvoma, da bo svoje započeto delo nadaljeval in da bo v nekaj letih mogel ponovno zbrati knjižico tako ali še bolj posrečenih prevodov, kot so v tej antologiji. Da bo mogel črpati tudi iz najnovjših pesniških naših del in da bo stalno obveščen tudi o vseh novostih naše poezije, naj se ga naši pesniki tudi sami ob izidu svojih pesniških zbirk spomnijo in mu pošljejo en eksemplar. (Naslov: Koloman K. Geraldini, Turč. Sv. Martin, Matica Slovenská. Slovensko.) Taka pazljivost z naše strani ne bo brez koristi za propagando naše kulture.

Smolej Viktor.

Karel Hynek Mácha, Maj. Poslovenil Tine Debeljak. Ilustriral in opremil Miha Maleš. Bibliofilska založba v Ljubljani 1939.

Debeljakov prevod romantične pesnitve »Maj«, ki jo je izdal leta 1836 skoraj istočasno s Prešernovim »Krstom pri Savici« česki pesnik Karel Hynek Mácha, je drugi slovenski prevod tega priljubljenega češkega pesniškega dela. Prvega nam je dal leta 1911 dr. Ivan Lah. Debeljak se je potrudil, da pesnitev ponovno prepesni tako, da bi prevod ostal čim bližji sugestivnemu značaju originala. Zato se je ogibal prostejših poslovenitev vsebine, ki so značilne za Laha, Melodiznost verza in sugestivnost predstave sta glavna stebra učinkovitosti Máchovega, jezikovno navidez preprostega dela. Zdi se, da je melodija zavajala Laha na njegovo pot, dočim je podoba predstave predvsem mikala Debeljaka. Jaz bi dal prednost Debeljakovemu prevodu, ki je nedvomno tudi bližji našemu trpko stvarnemu času. Važnejših nesporazumov nisem opazil; le na straneh 92 in 112 ga je za Lahom speljala »bludica — vešča« na »pot padle deklice«; v uvodu pa moti takoj v drugi vrsti letnica 1936 kot leto prve izdaje »Maja« mesto 1836.

Bolj kot jezikovna stran prevoda pa nas zanima druga, likovno umetniška stran te knjige, ki se je pojavila pred nami z nevsakdanjo ambicijo kot »bibliofilska izdaja 1—250« in sta se tu k skupnemu delu združila prevajalec Tine Debeljak in grafik-illustrator Miha Maleš. Debeljak je z ljubeznijo, s katero je opremil doslej ljubiteljske izdaje svojih prevodov, J. K. Erbena »Zaklad« in J. Slowackega »Očeta kužnih«, z risbami Bare Remec in jih najskrbnejše natisnil, pokazal, koliko mu je do lepe knjižne oblike. Maleš je bil med prvimi pri nas, ki je propagiral t. im. bibliofilske izdaje in ki je s svojimi izdajami »Rdeče lučke ali risbe o ljubezni« in Prešernovim »Sonetnim vencem« dokazal, kako zna grafični umetniški izraz prilagoditi svetu lirične poezije. Posebno »Rdeče lučke« so ga priporočale za ilustratorja lirično svetobolnega Maja. Kako ga je prevzela njegova vsebina, dokazuje dejstvo, da je zaigral na vse svoje obsežno tehnično grafično znanje z željo, da bi likovno spremstvo Máchovega besedila čim bolj obogatil. Idealizirani portret pesnika Máche na začetku knjige je izvršil v signirani ročni gravuri, ilustracije k 1. in 2. spevu so cinkografije po perorisbah, ilustracije k intermecu 1., k tretjemu spevu in k intermecu 2. so izvirni lesorezi, ilustracije k 4. spevu pa so izvirne ročne gravure. Posebnost te knjige je tudi v tem, da ima vsaka izmed tehnik lastno barvo.

Za presojo ilustriranega dela te vrste kakor je Maj, prihaja predvsem dvoje v poštev: kako je ilustrator pojmoval vsebinsko zvezo ilustracije in besedila, in kako je ilustracijo in tisk ali rokopis združil k skupnemu učinku. S te druge strani pogledan napravi Malešev Maj vtis, da ima samostojno življenje, ki je sicer inspirirano po besedilu, ki pa likovno živi ob njem, brez tesnejše formalne povezanosti z njim. Ta vtis vzbuja predvsem menjavanje barve tiska pa tudi dejstvo, da

zavzema vsaka slika lastno stran, tako da je leva stran odprte knjige, tekst, namenjena branju, desna samo očesu. Ob branju pesnitve se nam sicer odkriva vsebinska zveza med ilustracijo in besedilom, izostane pa vtis grafično formalne povezanosti. Po vsebinski strani je Maleš odlično in na sebi lasten način rešil ne prav lahko nalogo. Podoba, ki jo ustvarja, je zasidrana največkrat v t. im. surrealistični sferi, kjer umetnik podobe niza neprisljeno, kakor jih poraja vsebina teksta, in jih združuje v likovne organizme, na katere gledavec reagira podobno kakor na melodijo: občuti njih sugestivno silo, ne mogel pa bi jih točneje opredeliti. Po tem načinu, ki ustreza pesniškemu lirizmu, se Maleš pogosto tako približa vsebini pesnitve, da ji postane izraz njegovega dela enakovreden in bralčevi predstavi pomaga do najintimnejšega doživetja. Ilustrator Rdečih lučk je našel v Maju sorodno snov, ki ga je najgloblje zajela. Kot posebno značilne za Malešev način in kot posebno uspele v tej knjigi navajamo strani 21, 27, 31, 51, 57, 63, 67, 83, 85, 93, 99, 103, 111, 115. Po občutju, ki ga izraža, ter po oblikovni, romantičnemu svetu ustrezajoči strani je podal izredno posrečeno idealizirano podobo pesnika Máche.

Frst.

Anton Sovrè: Stari Grki. Mohorjeve občne zgodovine drugi zvezek. Str. 568, 231 slik med besedilom. Celje 1959.

Redkokateri čas je bil zgodovinsko bolj zavestno usmerjen od sedanje dobe, ki je s svojim moralnim prevrednotenjem povzročila strašne krize duha. Vsak dan smo priče, kako silijo veliki narodi preko jasno začrtanih etnografskih mej in se v pohlepem imperialističnem zagonu sarkastično sklicujejo na svoje zgodovinsko pravo. Malim narodom sedanji čas ni naklonjen. V tiski se poglobljajo v preteklost, da razpoznajo pot, ki so jo prehodili, in se zavedo svojega poslanstva v bodočnost. Zanimanje za zgodovino se je že zgodaj vzbujalo tudi pri Slovencih. Da je to skrbno upoštevala Mohorjeva družba, je prepričevalen dokaz, kako se res zaveda svojega vsenarodnega poslanstva. Kajti tuja literatura je vedno bolj ali manj težko dostopna, zraven tega pa je zlasti tuja zgodovinska knjiga često tendenčna ter Slovencem in sploh Slovanom krivična. Že leta 1874 je začela Mohorjeva družba izdajati poljudno Staretovo Občno zgodovino, ki je bila za takratne čase prav epohalno delo. Sledila je Gruden-Malova Zgodovina slovenskega naroda, a komaj je izšel njen sklepni snopič, se je že lotila Mohorjeva družba izdajanja nove, znanstveno neoporečne občne zgodovine, ki je preračunana na 12 zvezkov. Drugi zvezek, ki obravnava zgodovino Grkov, je izšel lani v decembru. Napisal ga je naš najboljši poznavalec antike, Anton Sovrè, edini klasični filolog, ki skrbi, da se na književnem trgu sploh pojavi kaka knjiga, ki nas seznaja s kulturnim bogastvom antike. Prav trdi Lukman v Spominskem zborniku Slovenije (str. 280), da »je klasična filologija še vedno pastorka med nami«. Saj so v zadnjem desetletju izšle le Avgustinove Izpovedi in Dnevnik cesarja Avgrelija, oboje v odličnem prevodu Antona Sovréta. Njegova Zgodovina Grkov ni prevod, tudi ne kaka kompilacija, temveč samostojno zasnovano delo, ki je plod dolgotrajnega študija vseh dosedanjih znanstvenih izsledkov, pa tudi študija na terenu v Grčiji in v raznih muzejih. Prav ta vestna priprava je vzrok, da moremo Sovrétovo knjigo brez obotavljanja uvrstiti med najboljše spise grške zgodovine, ki jih premorejo veliki narodi.

Zgodovina Grkov je vedno zanimala Evropce. Nič čudnega! Vsa naša omika sloni na grški, vsa politična, ustavna, gospodarska in socialna dogajanja na Grškem so le prvi obrisi kasnejšega evropskega razvoja v velikem obsegu. Zato moremo iz zgodovine tega nadarjenega naroda najti odgovarjajoče primere v lastni zgodovini, pri tem pa seveda ne smemo pozabiti, da je zgodovina učiteljica le v omejenem smislu, ker

je vsako dogajanje le enkratno. Sovrè je osvetlil vse strani grškega udejstvovanja razvojno. Zato nikjer ne pripoveduje suhoparno in marsikje dà besedo grškemu pisatelju, da kot sodobnik oceni takratni čas. Problematičnih vprašanj ne mara, zato jih skuša vsa razvozlati z jasno sodbo, kar daje delu pečat osebnosti (n.pr. Spartiati so plemiška kasta, perioiki so Dorci, heloti so tlačani). Poglavlja, ki obravnavajo grško omiko, so pravi biseri. Tudi politična, vojaška in gospodarska zgodovina je obdelana temeljito. Le slika ustavnega razvoja ni povsod do kraja dognana; tu je čutiti ponekod manjše vrzeli (n.pr. vloga Temistokla pri demokratizaciji Aten, slabe strani demokratije v času Perikla). Avtor je odločno »proti priskutnemu poveličevanju in obzarjanju vsega grštva, ki ga je še vse polno po šolah«. Zato nikjer ne zaide v pretiravanja. Grkom v polni meri prizna, kar so ustvarili dobrega, obenem pa tudi ugotavlja, v čem nam morajo biti v svarilo. Tako je v knjigi n.pr. podčrtal večjo veljavo Dareja, večji pomen grškega slikarstva, omilil pa je običajni slavospev Periklu in Feidiji; le Demostena je malo preveč očrnil, kajti vse njegovo klaverno početje izvira od tod, ker je bil pač — Grk.

Knjiga je pisana za Slovence. O tem nas prepriča skoraj vsako poglavje. Ne samo enkrat opozori bralca na vzporednosti med nami in Grki (n.pr. Periklove Atene — baročna Ljubljana). Izrazoslovje je silno bogato. Sovrè je obenem odpravil veliko zmedo, ki je doslej obstajala v pisanju grških imen, s tem, da jih piše dosledno v izvirni obliki. Kljub prijetni preglednosti in krasno tekočemu jeziku, postavlja knjiga na bralca velike zahteve. Grške tujke niso med tekstom vse razložene, skrbno izbrane slike imajo ponekod premalo pojasnila, nekatere pa se sploh ne naslanjajo na tekst (n.pr. slika Epikurja in precej slik v zadnjem delu knjige). Za razumevanje knjige je tudi potrebno precejšnje predznanje, kajti nekatera dejstva so preskopo obdelana (n.pr. olimpijske in druge narodne tekme), druga so sploh izpuščena (n.pr. smrt Sokrata). To so pa tako majhni nedostatki, da ima Sovrétova Zgodovina Grkov vse pogoje, da postane naša ljudska knjiga v najboljšem pomenu besede. Naj bo zato vzor vsem nadaljnim zvezkom Mohorjeve občne zgodovine!

Roman Savnik.

Jože Borko: Osvobojeno gledališče. Založba Oder. Ljubljana, 1959. Strani 79.

Spisov, ki kakor koli razpravljajo o gledališču, imamo Slovenci za zdaj še malo, tako da se človek razveseli vsakega novega pojava na tem področju. Nekako v tem smislu je pozdravil pričujoče delce tudi igralec in režiser Milan Skrbinšek, ki je napisal knjižici kratek predgovor, v katerem pravi med drugim: »Zanimanje mladih slovenskih izobražencev za našo poklicno in amatersko gledališko umetnost raste od leta do leta, zato se porajajo tudi že prvi poizkusi, da si ustvarimo slovensko gledališko literaturo, ki bi se bavila izključno s strokovnimi vprašanji, ki bi bili v prid tako poklicnemu, kakor tudi amaterskemu igraltvu.« Poglejmo, ali in koliko ustreza pričujoča knjižica temu namenu.

Delo obsega poleg uvoda tri poglavja, ki govorijo o prostoru, igralcu in predstavi. Namenjeno je igralcem, predvsem pa režiserjem ljudskih odrov, ki jih skuša odvrniti od posnemanja poklicnega gledališča. Kakor je ta težnja pravilna, dasi prizadevanje za obnovo ljudskega gledališča tudi pri nas ni novo, tako je že s tega vidika treba oporekati izrazu amaterski namesto ljudski oder; saj se je prav iz amaterstva rodil diletantizem, proti kateremu se obrača tudi avtor. Toda še hujša napaka, ki priča, da si pisatelj ni bil popolnoma na jasnem, kaj hoče, je v tem, da zamenjuje cilj novega gledališča z amaterskim odrom.

Pisatelj se poganja za novo ali osvobojeno gledališče. V čem naj bi bila ta novost oziroma od česa naj bi bilo gledališče osvobojeno? Predvsem gre za novo pojmovanje prizorišča. To je bilo »doslej« delo slikarja, katerega bo »poslej« izpodrinil arhitekt. »Odvrgli bomo nepotrebno, slikano kuliso, očistili bomo oder navlake ramp in perspektov, zavrgli bomo odrsko podobo in za igralca ustvarili prostor, ki bo dramatsko nujen.« Z drugimi besedami se to pravi, da bo naturalistično prizorišče, ki je temeljilo v bistvu na posnemanju narave, nadomestilo iluzionistično ali nadrealistično prizorišče. Ne da se tajiti, da je to prizadevanje sodobno, vendarle pa moramo hkrati ugotoviti, da ni povsem »novo«, saj lahko ugotovimo tako in podobno prostorninsko pojmovanje gledališča že v starem, srednjem in novem veku. Prav tako je nevzdržno mnenje, češ da stremi k temu osvobojenju samo amatersko gledališče. Ali mar niso to problemi gledališča sploh? Avtor je menda pozabil, da gre pri nasprotju naturalističnega in »osvobojenega« gledališča za načelno ločitev in za pojasnitev, kaj prav za prav je gledališče (str. 12 sl.).

Drugi del govori o igralcu, o tem, kaj naj igralec zna, pa tudi o tem, kaj naj igralec je, če se hoče povzpeti od gole reproduktivnosti do »pesništva igralskega izraza«. Tudi glede teh izvajanj je treba reči, da veljajo za igralca sploh. Kajti čemu bi bilo sicer nujno govoriti o igralski — umetnosti?

Tretji del, ki je glede na namen knjižice napisan najboljše, je posvečen predstavi ter razpravlja o nalogah vseh sodelujočih, kakor tudi o tehničnih vprašanjih, s katerimi je zvezana vsaka uprizoritev. Tisti, ki bo v Borkovem spisu iskal ne samo ideologije, ampak tudi konkretnih navodil za igranje, bo imel od tega poglavja še največjo korist.

Priznam, da je v delu precej plodnih in sprejemljivih misli. Toda razen ugovorov, ki sem jih že navedel, naj pripomnim še to, da v razpravi tudi ni pravega razmerja med ideološkim in praktičnim hodenjem. To zelo otežkočuje razumevanje, zlasti ker spis že tako ni preveč pregleden in je vrhu tega pisan v zverženem slogu in slabem jeziku. Nekateri izrazi so docela nerazumljivi in vzbujajo sum, da gre za slab prevod tujih predlog. Ne vem, čemu naj služi nejasnost in površnost tam, kjer bi bila potrebna čim večja preprostost in nazornost. Močno moti tudi nenavadno veliko število tiskovnih napak, zlasti pa še popolna anarhija v rabi ločil, ki je taka, da si je nikakor ne upam naprtiti stavcu. Ironija je, da uči igralca »razčlenjevati stavke« nekdo, ki sam nima o ločilih niti najmanjšega pojma.

To so napake, ki zelo zmanjšujejo vrednost Borkove razprave in hkrati omejujejo njeno uporabljivost. Razen tega je napisana v impresionistično teoretičnem slogu, tako da prehaja tu in tam v nepotreben verbalizem. V tem se razlikuje na primer od bolj poljudne, a tudi bolj praktično napisane knjige z naslovom »Pravi ljudski oder«, ki jo je pred leti (1934) izdal Niko Kuret; že njegove »smernice našemu igranju« se v bistvu ujemajo z ugotovitvami Jožeta Borka.

Francè Vodnik.

Dr. Ivan Pintar: Mediko-kirurški zavod v Ljubljani, njegov nastanek, razmah in konec (Habilitacijska disertacija). Ljubljana 1939. Tiskala »Učiteljska tiskarna« v Ljubljani. 94 strani.

Docent za zgodovino medicine na ljubljanski medicinski fakulteti dr. Ivan Pintar je napisal in raziskal za svojo habilitacijsko zgodovinsko razpravo snovanje in delo ljubljanskega mediko-kirurškega zavoda, ki je obstajal v Ljubljani v letih od 1782. pa do 1849. in je bil v letih francoske okupacije prevzel delo in naloge medicinske fakultete na

Ljubljanski »Ecole centrale« (1810—1815). Razprava je po mojem mnenju še posebno zanimiva ob dvajsetletnici nepopolne slovenske medicinske fakultete, ki je prav za svojo dvajseto obletnico izgubila že organizirani in priznani peti semester.

Nujno je, da je duhovna rast in aktivnost naroda navezana na fizično zmogljivost in predvsem na zdravje celotnega naroda. V prvi vrsti je danes gotovo to predvsem ekonomski in sociološki problem. Vendar pa je v prav enaki meri pomemben kot problem splošnega zdravstva in medicinskega prizadevanja. Prav iz tega ozira, če izvzamemo kulturne in zgodovinske pravice, ima slovenski narod popolnoma nesporno pravico do popolne medicinske fakultete, ki naj vzgaja zdravniški naraščaj, da bo prevzel nase socialno-medicinsko dolžnost, ki iz dneva v dan postaja večja in njeno reševanje nujnejše. Pomislimo samo na problem tuberkuloze, raka, spolnih bolezni, umiranja dojenčkov, kretinizma (v nekaterih predelih, na primer severnozahodni del ptujskega okraja in severnovzhodni del šmarskega okraja) itd. Pa tudi v zdravstvenem znanstvenem svetu moramo vendar že enkrat začeti s polno pravico sodelovati aktivno in pozitivno kot narod, ne pa da se naši znanstveniki-zdravniki ubijajo za druge v tujini.

Na vse te stvari in še na nešteto drugih sem se spomnil, ko sem bral dr. Pintarjevo disertacijo in ob njej razmišljal. Vendar je treba poudariti še drugo pomembno in važno stran te sicer kratke, a vseeno zelo zgoščene razprave. Ob zgodovini mediko-kirurškega zavoda v Ljubljani nam dr. Pintar odkrije prav zanimivo stran v naši pretekli narodni borbi. Prav zanimivo je, kako so z jasno zavestjo, da ima slovenski narod pravico do popolne medicinske fakultete, postavili zahtevo po izpremembi mediko-kirurškega zavoda v popolno medicinsko fakulteto v revolucionarnem letu 1848. Ta zahteva, — ki je bila prva taka zahteva v vsej Avstriji ob saniranju mediko-kirurških zavodov in ki je povzročila ravno nasprotno dejanje, ukinitev mediko-kirurških zavodov, — je zgodovinska osnova za zahtevo po popolni slovenski medicinski fakulteti danes. Pomembna je pa dr. Pintarjeva razprava tudi zato, ker nam odkrije v učiteljih in profesorjih na ljubljanskem mediko-kirurškem zavodu vrsto slovitih slovenskih (nekateri med njimi so bili narodno zelo zavedni) ljudi, na katere smo ob naštevajanju slovenskih političnih in literarnih ljudi popolnoma pozabili. Prav zgoščeno nam v najbolj grobih zarisih prikaže njihovo znanstveno delo, ki je močno odmevalo v tedanjem zdravniškem znanstvenem svetu, pa tudi njihovo skrb za dvig zdravstvenega nivoja slovenskega naroda. Mislim predvsem na dr. kir. in med. in mag. porod. Vinka Kerna, ki je odšel iz ljubljanskega mediko-kirurškega zavoda na dunajsko medicinsko fakulteto, kjer je postal profesor za praktično in teoretično kirurgijo; Linhartovega svaka in slavnega porodničarja Antona Makovica, ki je leta 1782. izdal svoj učbenik za babice; ftiziologa, odnosno internista Ivana Čubra pl. Okróga, ki je s študijem medicine začel na ljubljanski medicinski fakulteti za časa Napoleonove »Ecole normale« — in na vse ostale slovenske medicinece, ki so vedno skušali doprinesiti svoj delež pri razmahu zdravniške znanosti. Pa tudi na mnoge zdravnike-znanstvenike, ki so bili tujci, a so delali na ljubljanskem mediko-kirurškem zavodu, nas spomni in opozori (kakor na primer Hacquet, Matošek, Lipič in drugi) dr. Pintarjeva razprava.

Zdravniški in medicinski krogi bodo dr. Pintarjevo disertacijo sprejeli še s posebnim zanimanjem kot eno prvih slovenskih medicinsko zgodovinskih del na Slovenskem.

Knjiga je opremljena s fotografijami pomembnih profesorjev na ljubljanskem mediko-kirurškem zavodu, z njihovimi avtogrami in z nekaj razpredelnicami učnih predmetov in profesorjev, ki so jih poučevali.

Vitko K. Musek.

„KROATEN UND SLOWENEN“

Donesek k zgodovini zaplembe Milčinović-Krekove knjige.

Aprila 1916 je izdalo založništvo Eugen Diederichs v Jeni v zbirki »Schriften zum Verständnis der Völker« knjižico 110 strani z naslovom »Kroaten und Slowenen«. Spisala sta jo Andrej Milčinović, kustos muzeja za umetno obrt v Zagrebu, (str. 5-56) in dr. Janez Krek (str. 57-108). Milčinović je razpravljal v oddelku za Hrvate obširneje o njihovi državni zgodovini in o njih umetniškem in znanstvenem delovanju, Krek pa je opisal predvsem etnično, gospodarsko in prosvetno življenje Slovencev. Razpravi je dodal tudi zemljevid razprostranosti Slovencev v Avstro-Ogrski in Italiji.

Knjigo je na kratko omenila tudi slovenska kritika. (D. S. 1916, str. 160, L. Z. 1916, str. 333, Edinost z dne 30. aprila 1916 itd.), mnogo prekratko za nje pomen, zlasti kar se tiče Krekovih, za tedanje čase prav krepkih in odločnih izvajanj.

V svoji, Nemcem namenjeni razpravi se ni dr. Krek prav nič obotavljal, da tam, kjer se mu je zdelo potrebno, obračuna z germanizatoričnimi naklepi od nekdanj (str. 62) in za časa svetovne vojne (str. 101, 104, 108). Prav odločno pa se je v zadnjem poglavju »Stališče do monarhije« obrnil zoper »togi dualizem« in zahteval »radikalno politično preuredbo monarhije v smislu zedinjenja Slovencev in Hrvatov v politično enoto (str. 64-65).

Dva meseca nato so knjigo v Nemčiji prepovedali in zaplenili; v Avstriji, na Ogrskem in v Hrvatski-Slavoniji pa še ni bila prepovedana. Zato se je dr. Krek obrnil na a.-o. zunanje ministrstvo, kjer so mu povedali, da je zaplembo izvršilo generalno poveljstvo 11. nemškega armadnega zbora v Kasslu, da pa predlog za zaplembo ni izšel iz a.-o. zunanjega ministrstva. To je bilo sicer res, samo da Kreku niso povedali, da je zahteval to zaplembo — evidenčni urad avstrijskega generalnega štaba.

Dr. Krek je nato odposlal na generalno poveljstvo nemškega 11. armadnega zbora v Kasslu vlogo, v kateri je zahteval, da se zaplemba razveljavi, češ da knjiga v Avstro-Ogrski ni prepovedana. Krekova vloga je prišla na nemški vojnotiskovni urad v Berlinu, ki jo je odposlal evidenčnemu uradu a.-o. generalnega štaba v izjavo, dodavši, da bi se morala knjiga, ako bi v Avstro-Ogrski ne bila prepovedana, tudi v Nemčiji zopet dati v prosto prodajo.

Akt je romal iz a.-o. generalnega štaba v vojno nadzorovalni urad (Kriegs-Überwachungs-Amt) v avstrijskem vojnem ministrstvu, od tod pa v avstrijsko ministrsko predsedstvo, ki ga je dobilo v končno izjavo. Iz akta tega predsedstva 1100/P. L.-1916 je razvidno, da je bilo avstrijsko ministrsko predsedstvo tisto oblastvo, ki je povzročilo, da je zaplemba ostala v veljavi in da se je knjiga konec leta 1916. prepovedala tudi za Avstrijo in Ogrsko.

Izjava avstrijskega ministrskega predsedstva, odposlana c. in kr. vojn nadzorovalnemu uradu v vojnem ministrstvu, se glasi v prevodu:

»O zaplembi predmetne knjige ni bilo tukaj doslej nič znanega. Ker je med tem vojn nadzorovalni urad sem poslal izvod te knjige, je ministrskemu predsedstvu sedaj mogoče, da se o njej izjavi. Po perspektivi založnika naj bi imela knjiga namen, da seznani občinstvo v Nemčiji o narodnem, kulturnem in gospodarskem življenju Hrvatov in Slovencev. V resnici pa je knjiga — ob vsem priznavanju njene lojalne

miselnosti v dinastičnem pogledu — agitatoričen spis, ki gre očitvidno za tem, da pridobi javnost v Nemčiji za preosnovno monarhije v smislu znanih jugoslovanskih teženj po zedinjenju vseh Jugoslovainov monarhije v tretjo enakopravno državno telo (trializem). Za utemeljitev te trialistične zahteve se navajajo v spisu predvsem zgodovinska dejstva, iz katerih naj se razvidi, da je bila Hrvatska stalno v bojih z Ogrsko, odnosno od nje državno odvisna. Glede na to stanje stvari je s tukajšnega stališča pač važno, da se razširjanje omenjenega spisa tudi za naprej ovre.«

Na temelju te izjave je c. in kr. vojn nadzorstveni urad na Dunaju z razpisom z dne 31. decembra 1916 odredil preko policijskega ravnateljstva na Dunaju prepoved knjige v Avstriji. Ogrska vojn nadzorstvena komisija je isto ukrenila za Ogrsko in Hrvatsko. Ta prepoved je ostala v veljavi do konca vojne, odnosno do zloma države.

Zanimivo je vsekakor, da je avstrijsko ministrsko predsedstvo v svoji, za usodo Krekove knjige odločilni izjavi branilo prepoved knjige z razlogi, ki so se tikali predvsem Ogrske in jih našlo v Milčinovičevih izvajanjih, ki daleč ne dosegajo krepkosti in ostrine Krekovih, zlasti kar se tiče političnih zaključkov.

Avstrijsko ministrsko predsedstvo, odnosno njega tiskovni urad, je to nemara tudi samo dobro vedelo, vendar je zvalilo za vsak primer (ko bi dr. Krek interveniral in izvedel za pravo stanje stvari) krivdo na Milčinovića, ker se je balo dr. Kreka in njegove rastoče veljave.

Po prevratu je nemška socialistična vlada leta 1919. razveljavila prepoved Kerk-Milčinovičeve knjige, ki se je odslej dobivala v vseh slovenskih knjigarnah. Danes je postala že redkost na književnem trgu.

Dr. Rudan.

DODATEK

k članku: Pesnik Simon Gregorčič v dr. Tumovi luči.

G. Dušan Kermauner, urednik dr. Tumove knjige: Iz mojega življenja, je priobčil v reviji »Sodobnosti« dolgo polemiko o mojem članku proti meni, kjer dokazuje, da je moj članek izraz mojega strankarskega sovraštva nasproti političnemu nasprotniku dr. Tumu; v 9.—10. številki (na str. 491) označuje moj spis za »vrhunec strupene zagrizenosti«.

Da bo slovenska javnost poučena o moji strankarski zagrizenosti in mojem strupenem sovraštvu do pokojnega dr. Tume, priobčujem tale dogodek (po svojem dnevniku):

Na moje večkratno vabilo se je 12. rožnika 1959 zglasila gdč. Anica Tumova, ki se mi je prej sama označila za osebno tajnico in zaupnico pokojnega očeta. Izročil sem ji korekturo pole članka »Pesnik S. G. v dr. T. luči« z besedami: »Jutri pojde ta članek v tisk. Ker sem cenil in še cenim Vašega očeta v marsikaterem pogledu in ker ne maram delati ne Vam ne Vašim bratom kakršne koli krivice in žaliti Vam spomin na očeta, sem pripravljen v tem članku črtati vse svoje osebne pripombe in svojo razlago očetovega pisanja o pesniku, drugo zbrano gradivo in sodbo drugih pričevalcev pa priobčim nespremenjeno.«

Pustil sem gospodično samo, da je v miru prebrala spis in se nemotena odločila o moji ponudbi. Končavši prebiranje in premišljevanje mi je zaupala, da je ona v očetovem rokopisu črtala grdeči odstavek o pesniku, ki pa je potem vendar izšel. Na moje dvakrat ponovljeno vprašanje, kako naj storim s svojim spisom, mi je dvakrat odgovorila, naj izide moj spis, kakršen je.

Občudoval sem takrat gdč. Anico Tumovo in pripisal v dnevnik: Mulier fortis et sanae mentis.

Dr. Anton Breclj.

DROBNA POROČILA O KNJIGAH

Adolf Gasser: Geschichte der Volksfreiheit und der Demokratie. Verlag Sauerländer & Cie, Aarau 1939.

Knjiga obsega 16 predavanj, ki jih je imel avtor na univerzi v Baslu. V njih je sistematično in bistrovidno zajel vso človeško zgodovino. Iz pradedavnih in antičnih časov do najnovejše dobe, do »drugega vdora azijatstva v Evropo«, razvija človeško zgodovino tako, da pri tem spravlja v sklad gospodarsko podlago življenja, zemljepisno povezanost in duhovne činitelje kot zgodovinske oblikovalce. Posebno dobro je obdelana pod tem vidikom novejša doba, škoda le to, da ne skuša dati odgovora na vprašanje: kako bomo dosegli novo gospodarsko obliko, ki teži po svoji naravi v prostore in v načrtno izpeljavo?

Delo je pisano zelo razumno in nam močno pomaga pri iskanju smisla v današnjih grozotnih dogajanjih. Podobno knjigo bi si želeli za Slovence, saj je poznavanje bistvenih trenutkov človeške zgodovine nujen predpogoj za prevzem politične odgovornosti slehernega naroda.

Maurice Blondel: Lutte pour la civilisation et philosophie de la paix, Flammarion, Paris 1939.

Potem ko je veliki francoski filozof končal svojo znamenito trilogijo *La Pensée, L'Être, L'Action*, in preden se je lotil že dolgo pričakanega dela *O krščanskem duhu*, se je posvetil vprašanju miru v človeštvu, kajti njegova zrelost mu je govorila na predvečer druge svetovne vojne, da se filozof ne sme odtegniti političnim, gospodarskim in socialnim vprašanjem, kajti po njegovih besedah se oblikuje prava misel le v stiku z integralnim izkustvom.

Jedro obširne razprave leži v zgodovinskem zoperstavljanju nasilnih in svobodoljubnih vladavin, ki predstavljajo globoko utemeljeno dialektično dvojnost človeške politike. Blondel seveda ne ostaja pri absolutnem antagonizmu družabnih sil, ampak ga razvezuje v luči večne resnice.

Knjiga vsebuje dragocene analize in bistvena zrenja življenja ljudi in narodov, posebno poglavja o samoodločanju narodov, o spoštovanju in varstvu malih držav, o vprašanju ekspanzije, enakosti itd.

Dr. Julije Makanec: O podrijetlu i smislu države. Mala knjižnica Matice Hrvatske, Zagreb 1939.

Matica Hrvatska razvija zadnja leta živahno delavnost. Tako je lansko leto izdala pet rednih knjig, šest knjig Suvremene knjižnice z Budakovim največjim hrvatskim romanom »Rascvjetana trešnja«, in šest knjig Male knjižnice, od katerih je najzanimivejše Makančevo delo o državi.

Deli se na tri dele, v katerih avtor zaporedno razpravlja o treh teorijah, ki različno pojmujejo državo: individualistična, razredna in univerzalistična teorija. Ko opisuje posamezne med njimi, odkriva njihove začetnike in glavne ideologe. Tako predstavlja Nicolo Macchiavellija, Thomasa Hobbesa, Johna Lockeja, Montesquieuja, Rousseauja in Benthamo kot individualistične teoretike države. V okviru idealistične teorije opiše liberalizem in demokracijo, v poglavju o razredni teoriji o državi razmerje marksizma in države, kot predstavnika nemarksistične razredne teorije pa obdela Gumplovitza in Oppenheimerja. Potem ko oriše Hegla in njegov nauk, razpravlja še o narodu in državi, državi kot organizmu in o ostalih pomembnih vprašanjih.